

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Barbora Prokopová

**Příčiny pozitivní interpretace J. V. Stalina
v Rusku za Putinova prezidentství
(2000-2008)**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Barbora Prokopová**

Vedoucí práce: **Mgr. Daniela Kolenovská**

Rok obhajoby: **2012**

Bibliografický záznam

PROKOPOVÁ, Barbora. *Příčiny pozitivní interpretace J. V. Stalina v Rusku za Putinova prezidentství (2000-2008)*. Praha, 2012. 44 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Daniela Kolenovská.

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je odhalit příčiny pozitivních interpretací J. V. Stalina v Rusku za Putinova prezidentství (2000-2008). Na počátku nového tisíciletí jsme byli svědky nárůstu popularity a nekritického vnímání tohoto sovětského vůdce v očích ruské veřejnosti. Práce zkoumá, z čeho vychází pocit nostalgie po Stalinově éře. Vysvětluje, jak k jeho zesílení přispělo období 90. let, kdy se země těžce vypořádávala s postkomunistickou transformací a přechodem k liberální demokracii. Práce také rozebírá výsledky průzkumů veřejného mínění a s jejich pomocí analyzuje s jakými úspěchy a hodnotami si obyvatelé Ruské federace Stalina spojují. Dále skrze rozbor odborných publikací zkoumá, jak k rozšíření kladného hodnocení období vlády Josifa Stalina přispívají interpretace akademické obce. Práce si také všímá toho, jak rozdmýchání tohoto sentimentu záměrně podporuje politická elita nastoupivší k moci v roce 2000, jaké jsou její konkrétní kroky, jejich motivace i dopady. Práce dochází k závěru, že velký vliv na nárůst nekritické percepcie J. V. Stalina mělo období chaosu za vlády prezidenta Borise Jelcina, kdy veřejnost pociťovala úpadek životních standardů i prestiže země. Tyto neúspěchy pak vedly mezi veřejností k přehodnocování minulosti a jejímu zkreslování. Pozitivní vnímání minulosti účelně podporuje prezident Putin pro posílení národní hrdosti a soudržnosti, ale také pro ospravedlnění svých autoritativních sklonů.

Abstract

This Bachelor thesis aims to reveal the roots of the positive interpretations of Stalin in Russia under Putin's presidency (2000-2008). At the beginning of the new millennium we witnessed an increase in popularity and uncritical perception of this Soviet leader in the eyes of the Russian public. The thesis examines on which grounds this nostalgia for the Stalin era is based. It explains how during the 1990s the country was facing a difficult post-communist transition to liberal democracy, which contributed to fostering this sentiment. The thesis also analyzes the results of public survey polls to determine which achievements and values of the Stalin era are appreciated by the citizens of the Russian Federation. Furthermore, it touches upon publications by the Russian academic community in order to explore their interpretation of Joseph Stalin's rule and how they might contribute to his positive assessment by the public. It also shows how the political elite succeeding to power in 2000 deliberately supported and fomented this sentiment of nostalgia; what its concrete steps are; and their motivations and implications. The thesis concludes that the period of chaos under President Boris Yeltsin, when the public felt a decline in the living standards and prestige of the country, had a large influence on the growth of uncritical perception of Stalin. These failures led the public to review its past and to misrepresent it. President Putin effectively supports these positive perceptions of the past in order to strengthen national pride and cohesion, and also to justify his authoritarian tendencies.

Klíčová slova

Rusko, SSSR, Josif Stalin, Vladimir Putin, Boris Jelcin, tranzice, veřejné mínění, reflexe dějin, nostalgie, zkreslování

Keywords

Russia, USSR, Joseph Stalin, Vladimir Putin, Boris Yeltsin, public opinion, historical reflection, nostalgia, misrepresentation

Rozsah práce: 73 479

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 16. května 2012

Barbora Prokopová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Daniele Kolenovské za vstřícnost a trpělivost při vedení mé práci, a především za pomoc, které se mi od ní dostalo. Také bych ráda poděkovala vedoucímu bakalářského semináře PhDr. Vítu Smetanovi, Ph.D. za mnoho užitečných rad a postřehů.

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Barbora Prokopová

E-mail:

barbora.prok@seznam.cz

Semestr:

letní

Akademický rok:

2010/2011

Název práce:

Příčiny pozitivní interpretace J. V. Stalina v Rusku za Putina prezidentství

Předpokládaný termín dokončení:

LS 2011/2012

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. Vít Smetana, Ph.D.

Vedoucí práce:

Mgr. Daniela Kolenovská

Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):

Po pádu SSSR došlo k zpřístupnění sovětských archivů a Rusko získalo příležitost k objektivní reflexi sovětských dějin. Po nadějných devadesátých letech, kdy byla sovětská minulost zavržena, začalo ovšem na přelomu tisíciletí docházet k novému zkreslování. Velkou proměnou prošlo vnímání Josifa Stalina. Ten začal nacházet mezi značnou částí ruské populace pozitivní odezvu a v osobě tohoto diktátora byl mnohými spatřován nejúspěšnější vůdce země. Tato skutečnost je dle mého názoru zajímavá a zaslouží si hlubší analýzu.

Předpokládaný cíl (5 řádek):

Ve své bakalářské práci se pokusím odhalit příčiny pozitivního vnímání Stalina, které nabírá v Rusku na síle od konce 90. let, kdy země procházela komplikovanou postkomunistickou transformací. Tento jev můžeme pozorovat jak mezi obyčejnými lidmi, tak u politických elit.

Hlavní otázkou, na kterou budu hledat odpověď, je: jaké jsou příčiny tohoto fenoménu, jak je možné, že je Stalin mezi Rusy oblíben?

Základní charakteristika tématu (10 řádek):

Stalin během své vlády dokázal vytvořit kolem své osobnosti pomocí propagandy silný kult osobnosti. Ten dnes znovu nachází mezi značnou částí ruské populace pozitivní odezvu. Jako hlavní pozitivní argument slouží fakt, že dovedl Sovětský svaz k vítězství ve druhé světové válce a dokázal zmodernizovat zemi masivní industrializací. Jeho vládu lze vnímat jako období stability, která oproti tomu během pokusu o budování demokracie po pádu komunismu nenastala. Jak odhalují sociologické průzkumy veřejného mínění, v současném Rusku je obraz Stalina vnímán nejpozitivněji od roku 1956. Jeho podobizna se vrací na obrazy, billboardy, kalendáře; v roce 2008 byl Stalin v anketě státní televize vyhlášen třetím „největším Rusem“. Kladné hodnocení Stalinovy vlády je částečně podporováno také vládnoucí elitou, která pro to má vícero důvodů.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

V úvodní části práce přiblížím téma, popíši použitou literaturu a metodologii. V první kapitole vysvětlím v jakém stavu se Rusko nacházelo, když do jeho čela nastoupil Vladimír Putin a poukážu na politickou změnu, kterou představoval jeho styl vlády. Druhá stěžejní kapitola bude rozdělena na tři části. První bude shrnovat obecné důvody, pro které je

Stalin oblíben (vítězství ve druhé světové válce, supervelmoc, ekonomický nárůst, stabilita, pořádek...). Druhá část poukáže, jak je tento lídr Sovětského svazu prezentován v současných ruských historických publikacích a v médiích. Ve třetí část pak vyličím, jak k pozitivnímu náhledu na Stalina a jeho éru přispívá vládnoucí elita a jaká je její motivace pro rozdmýchávání nostalgie po Stalinově éře. Závěrem definuji hlavní faktory vedoucí k obnovení popularity Stalinovy osobnosti v ruské společnosti.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

Průzkumy veřejného mínění agentur FOM a VCIOM na stránkách <http://fom.ru> a <http://wciom.ru>

Adler, Nanci. "The Future of the Soviet past Remains Unpredictable: The Resurrection of Stalinist Symbols Amidst the Exhumation of Mass Graves." *Europe-Asia Studies*, Vol. 57, No. 8 (Dec. 2005): 1093-1119.

Herspring, Dale R. ed. *Russia: past imperfect, future uncertain*. Lanham: Rowman and Littlefield, c2007.

Kagarlitsky, Boris. *Russia under Yeltsin and Putin. Neo-liberal Autocracy*. London: Pluto Press, 2002.

Medvedev, Roy. *Post-Soviet Russia: a journey through the Yeltsin era*. New York : Columbia University Press, c2000.

Mendelson, Sarah E. a Theodore P. Gerber. "Failing the Stalin Test: Russians and Their Dictator." *Foreign Affairs*, Vol. 85, No. 1 (January/February 2006): 2-8.

Sakwa, Richard. *Putin: Russia's Choice*. T & F Books UK, 2009, Kindle edition.

Sherlock, Thomas D. *Historical narratives in the Soviet Union and post-Soviet Russia destroying the settled past, creating an uncertain future*. New York : Palgrave Macmillan, 2007.

Shevtsova, Lilia F. *Putin's Russia*. Washington : Carnegie Endowment for International Peace, c2005.

Shevtsova, Lilia F. *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*. Washington : Carnegie Endowment for International Peace, 1999.

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

Úvod.....	1
1. Přechod ke stabilitě.....	5
1.1. Jelcinova dekáda – Rusko v krizi.....	5
1.2. Kontext nástupu Putina	11
1.3. Putin u moci	13
2. Nostalgie po Stalinově éře.....	14
2.1. Vnímání Stalina mezi lidmi	15
2.2. Hodnocení Stalinovy éry ruskou odbornou veřejností.....	19
2.2.1. Knihy, jež formují názor?	20
2.2.2. Stalin v tisku	24
2.3. Putin vs. Stalin	26
2.3.1. Konkrétní činy	27
2.3.2. Pohnutky	31
2.3.3. Výsledky	33
Závěr	35
Summary.....	37
Seznam použitých pramenů a literatury.....	39

Úvod

„Přijde čas, kdy Stalinovo jméno bude rehabilitováno. Stane se tak na žádost veřejnosti. Jeho jméno povstane a zaujme své velkolepé místo v dějinách.“

Vjačeslav M. Molotov, 1985¹

Po pádu SSSR došlo k zpřístupnění sovětských archivů a Rusko získalo příležitost k objektivní reflexi vlastních dějin. Na počátku 90. let byly publikovány tajné dokumenty a sovětská minulost byla na základě jejich analýz z části odsouzena. Rozšířila se naděje, že se Rusku v krátké době podaří přejmout západní socio-ekonomické modely a zařadí se mezi prosperující země. Představa o demokratickém a vzkvétajícím Rusku se však za chaotické vlády Borise Jelcina zvolna rozplynula. Sovětská minulost pak začala být na přelomu nového tisíciletí čím dál více přehodnocována a oproti roku 1991 nahlížena pozitivněji.

Velkou proměnou prošlo vnímání Josifa Vissarionoviče Stalina, generálního tajemníka Všesvazové komunistické strany (bolševiků) v letech 1922–1952 a až do jeho smrti v březnu 1953 faktického vůdce SSSR, který byl od Chruščovova projevu na XX. sjezdu KSSS v roce 1956 odsuzován. Na konci století naopak postupně našel mezi značnou částí ruské populace pozitivní odezvu a byl mnohými považován za nejúspěšnějšího vůdce země. Lidé začali s nostalgií vzpomínat na časy sovětské slávy a prosperity. Stalinova podobizna se vracela na obrazy, billboardy, kalendáře; v roce 2008 byl v anketě státní televize vyhlášen třetím „největším Rusem“.

Cílem předkládané práce je vysvětlit motivy pro takové pozitivní vnímání Stalina. Zjišťuji, jaké jsou příčiny tohoto fenoménu, a předpokládám, že Stalinova popularita je spojena s více důvody, které chci v práci definovat. Domnívám se, že tento sentiment začal narůstat již za vlády Borise Jelcina, ale skutečně zesílil a stal se zřetelnějším během prezidentství Vladimira Putina. Putin s ním z různých důvodů operoval, a proto se soustředím na změny v interpretaci Stalina během jeho prvního prezidentství mezi léty 2000-2008.

Zatímco západní optikou je dnes Stalin spatřován jako tvrdý diktátor, v Rusku je vnímán částí společnosti nekriticky. Nostalgie po jeho éře je přitom silně přítomna nejen u starší generace, s níž by mohla v budoucnu vyhasnout. Tento sovětský vůdce je

---

¹ Nina Khrushcheva, „Rehabilitating Stalin“, *World Policy Journal* 22, č. 2 (léto 2005): 68.

obdivován i mladými lidmi, což je podle mnohých odborníků velmi nebezpečné, protože to, jak se státy a společnosti vyrovnávají se svou minulostí, ovlivňuje jejich vývoj. „A dokud mladí lidé nepřestanou tohoto diktátora vnímat pozitivně, je nepravděpodobné, že se postaví za větší spravedlnost, lidská práva a transparentnost, což jsou faktory nezbytné pro přeměnu Ruska v moderní demokratickou společnost.“² Přínos práce vidím v porozumění tomuto rozporu, což může pomoci lepšímu pochopení vývoje ruské demokracie.

Metodologie a struktura práce

Práce je strukturována od úvodu přes deskriptivní a analytické jádro práce k závěru. Z metodologického hlediska jde o analýzu odborné literatury i dostupných pramenů a průzkumů veřejného mínění. První kapitola tvoří deskriptivní část práce, jejím cílem je postihnout historický kontext, do kterého je rozbor vnímání Stalina zasazen. Za použití zejména sekundárních zdrojů v ní přiblížím období vlády prezidenta Borise Jelcina a nástup k moci jeho následovníka Vladimira Putina. Tato kapitola má průvodní funkci a omezený rozsah, proto se zaměřím především na nezbytnou hlubší charakteristiku Jelcinovy dekády a nástup Putina nastíním stručněji.

Druhá kapitola představuje stěžejní část práce a je rozdělena do dvou větších celků. Nejprve se zaměřím na rozbor současného pojetí Stalina v ruské společnosti, provedu analýzu průzkumů veřejného mínění i diskursu odborné veřejnosti, jejíž interpretace mohou mít na společnost vliv. V druhé části této kapitoly charakterizuji, jak k rozdmýchání nostalgie přispívá sama vládnoucí elita, a sleduji, jak a s jakými motivy se stalinskou minulostí pracuje. Zde také vysvětluji, jaký mají její konkrétní činy vliv na růst Stalinovy popularity. Pokusím se tak dokázat, že tento sentiment vláda cíleně podporuje. Čerpám z primárních zdrojů i literatury.

Závěrem definuji hlavní faktory vedoucí k obnovení popularity Stalinovy osobnosti v ruské společnosti.

Při používání termínů Rusové a ruský, mám na mysli obyvatele Ruské federace (RF), nikoliv etnickou skupinu. Pojem „průzkum veřejného mínění“ označuje druh

---

² Sarah E. Mendelson a Theodore P. Greber, „Failing the Stalin Test: Russians and Their Dictator“, *Foreign Affairs* 85, č. 1 (leden/únor 2006): 3.

sociologického výzkumu prováděný specializovanou agenturou mezi respondenty vybranými tak, aby jejich vlastnosti (věk, vzdělání, atp.) zastupovaly poměrné rozložení ve společnosti. Specifikace použitých průzkumů jsou v práci uváděny v příslušných poznámkách pod čarou. Veškeré citace jsou přeloženy autorkou této práce.

Zhodnocení literatury a zdrojů informací

Pro první kapitolu, přibližující historický kontext studovaného období, čerpám z několika monografií a odborných článků. Především se jedná o dvě díla ruské historičky Lilie Ševcovové *Putin's Russia* (2005, 2. rozšířené vydání) a *Yeltsin's Russia: Myths and Reality* (1999). Tato autorka spolupracuje s organizací *Carnegie Endowment for International Peace*,³ kde předsedá Programu ruské domácí politiky a politických institucí. Postkomunistickým vývojem zklamaná Ševcovová se dnes řadí mezi největší kritiky Kremlu. Její politicko-analytický pohled mi byl při studiu Jelcinovy i Putinovy éry velmi nápomocný a pomohl mi pochopit zásadní milníky prezidentství obou mužů.

Další užitečnou monografií použitou v této části je kniha Richarda Sakwy, britského znalce v oboru ruských a východoevropských komunistických a postkomunistických systémů, *Putin: Russia's choice* (2009). Tato kniha se věnuje osobě Vladimira Putina a mimo jiné popisuje jeho kariéru i prostředí, odkud přišel, ještě než nastoupil do prezidentského křesla. Samotné prezidentství je pak analyzováno pohledem západního proti-kremelského komentátora, což se projevuje v tom, že opačný názor a náhled na Putina (v Rusku většinový) není zmiňován. Přesto kniha obsahuje velké množství informací a stala se mi cenným zdrojem.

I poslední důležitá monografie, *Russia under Yeltsin and Putin: Neo-liberal Autocracy* (2002), přináší kritický pohled na postkomunistickou transformaci v Rusku – jejím autorem je Boris Kagarlitskij, disident Brežněvovy éry, člen Ruské akademie věd a uznávaný politolog. Kniha vyšla na počátku nového tisíciletí, a proto se zabývá především hodnocením reformního procesu za Jelcina. Kniha *Post-Soviet Russia: a journey through the Yeltsin era* (2000) od ruského historika Roje Medveděva, sice také hodnotí kroky Borise Jelcina jako neúspěšný pokus o transformaci, ovšem v posledních

---

³ Americký nezávislý think-tank, jenž se zaměřuje na otázky zahraniční politiky. Pobočku zaměřenou na studium Ruska má v Moskvě (*Carnegie Moscow Center*).

kapitolách knihy, napsaných krátce po Putinově zvolení prezidentem, neskrývá Medveděv svůj obdiv k tomuto muži. Mimo uvedených prací využívám v první kapitole také další sekundární zdroje, které se věnují konkrétním problematikám do větší hloubky bez přímého hodnocení politických aktérů. Jsou mezi nimi například dvě publikace nakladatelství Ústavu mezinárodních vztahů. *Vztahy centra a regionů Ruské federace* (1998) od Václava Kotyka jsou první českou publikací o ruské regionální politice. Jan Wanner z Historického ústavu AV ČR se ve svém příspěvku do sborníku *Vzájemné vztahy postsovětských republik* (1998) zase věnuje válce v Čečensku.

V následující, stěžejní kapitole mapující důvody pozitivního vnímání Stalina ruskou veřejností pracuji s výsledky průzkumů veřejného mínění, jež slouží k podpoře mých argumentů. Nejpřínosnějším zdrojem jsou webové stránky agentur *Všerosijskij centr izučeniya obščestvennogo mnenija* (Všeruské centrum pro výzkum veřejného mínění, dále VCIOM) a *Fond Obščestvennoje mnenije* (Fond veřejného mínění, dále FOM), kde jsou tyto výsledky pravidelně zveřejňovány. Výsledky dalších průzkumů také čerpám z článků zveřejňovaných v deníku *Izvestija*, které jsou dostupné v internetové databázi Factiva. V *Izvestijích* vycházejí články mapující nálady ruské společnosti opírající se o průzkumy tří nejvýznamnějších ruských agentur VCIOM, FOM a Analytického centra Levada. Považuji za nutné uvést skutečnost, že tyto agentury a noviny (kromě nezávislého Levada-Center) spadají pod kontrolu Kremlu. Protože ale běžně slouží jako zdroj respektovaným autorům zabývajícím se touto problematikou, považuji výsledky jejich průzkumů v této oblasti za relevantní. Cenné výsledky mapování veřejného mínění mi přinesl i odborný článek vedoucí Ruského a Eurasijského programu v *Center for Strategic and International Studies* ve Washingtonu⁴ Sarah E. Mendelsonové a sociologa z Wisconsinské univerzity Theodora P. Gerbera, nazvaný *Failing the Stalin Test: Russians and Their Dictator* (2006). Mendelsonová a Gerber pro své účely sestavili dotazníky a agentura Levada-Center pak v letech 2003, 2004 a 2005 prováděla průzkum mezi ruskou veřejností.

V této části mi jako sekundární zdroj byla velmi nápomocna kniha Thomase Sherlocka *Historical Narratives in Soviet and Post-Soviet Space: Destroying the Settled Past, Creating an Uncertain Future* (2007). Thomas Sherlock získal doktorát v oboru politických věd na Columbijské univerzitě a již od dob svých studií se zabývá

---

⁴ Neziskový americký think-tank zaměřující se na zahraniční politiku a bezpečnostní otázky.

historickou paměť SSSR. Při psaní této knihy spolupracoval s *Kennan Institute for Advanced Russian Studies*.⁵ Autor v knize vysvětluje, jak v post-sovětském Rusku především za vlády Vladimira Putina sovětské mýty znovu získaly na popularitě, a zkoumá faktory, které vedly k pozitivní evaluaci Josifa Stalina. Tato publikace dle mého názoru přináší velice komplexní a zevrubný náhled na danou problematiku, a proto na ni budu často odkazovat.

Rozboru knihy ruské historičky Natalie Naročnické *Rusko a jeho místo ve světě: Za co a s kým jsme bojovali* (v Rusku vydáno 2005, český překlad vyšel roku 2006) je v mé práci vyhrazen zvláštní prostor. Je to proto, že se v něm pokusím vykreslit opačnou interpretaci Stalinovy éry, než s jakou se setkáváme v západních publikacích. Ač se s jejími tvrzeními neztotožňuji, slouží tato kniha jako příklad pro pochopení nekritického vnímání J. V. Stalina v Rusku.

Dále čerpám z mnohých článků, odborných i novinových. Snažím se zohlednit co nejširší škálu ruských názorů vysvětlujících kladné hodnocení Josifa Stalina. Kritika této percepce pak vychází především z úst západních komentátorů a proti-kremelských ruských autorů, jejichž názor rovněž zaznamenávám.

1. Přejít ke stabilitě

V následující kapitole se pokusím vykreslit situaci v Rusku na přelomu tisíciletí, jež v konečném důsledku měla vliv na zesílení nostalgie po Stalinově éře. Přiblížím také politickou změnu, kterou přinesla vláda Vladimira Putina, jenž v roce 2000 vystřídal na postu prezidenta Borise Jelcina. Zdůrazním kladné aspekty Putinova prezidentství, abych nastínila, co vedlo k upevnění jeho pozice jak v řízení státu, tak v očích veřejnosti.

1.1. Jelcinova dekáda – Rusko v krizi

Když Boris Nikolajevič Jelcin nastupoval do čela země, byl vnímán jako hrdina, který dokázal zvítězit v mocenském boji proti obrovské síle komunistické strany a

---

⁵ Americký vzdělávací institut, jehož zřizovatelem je federální vláda. Zaměřuje se na studium Sovětského svazu a postsovětského prostoru.

kterému se podařilo vyvinutím velkého úsilí dezintegrovat Sovětský svaz ve snaze prosadit zájmy Ruska.⁶ Přesto hned první léta po změně režimu, kdy se vedení státu potýkalo s problémy postkomunistické transformace, přinesla značné rozčarování.

Prezidentství Borise Jelcina bylo determinováno především událostí, na níž měl Jelcin sám podíl – rozpadem SSSR. Dezintegrace Sovětského svazu totiž nespočívala pouze ve vyhlášení nezávislosti jednotlivých svazových republik, tento proces způsobil i emancipační snahy jednotlivých regionů Ruské federace, které začaly vystupovat s požadavky na odstranění dosavadní závislosti na Moskvě. Ještě před koncem roku 1991 vyhlásily suverenitu tři subjekty Ruska, mezi nimiž byla i Čečenská republika. Po značném úsilí nalézt kompromis pak byla v březnu 1992 podepsána Federální smlouva (k níž se nepřipojilo pouze Čečensko), jejíž formulace ale specifikovaly jednotlivé kompetence regionálních vůdců a jejich závazky vůči centru jen vágně. Uspořádání vztahů mezi Moskvou a regiony se pak stalo klíčovým úkolem Jelcinova prezidentství. Václav Kotyk dokonce v roce 1998 vyslovil názor, že se jednalo o rozhodující problém nejen ruské vnitřní politiky, ale i vývoje postavení Ruska ve světové ekonomice a politice.⁷

Místní elity byly v regionech zformovány již do konce roku 1993 a dále se soustředily především na upevňování svého vlivu a snahu o co nejmenší závislost na Moskvě. Problematické se tak pro Jelcina stalo například vymáhání odvodu daní, jejichž výši si lídři některých regionů určovali sami, nebo jejich snaha samostatně nakládat se svými surovinovými zdroji. Proto se Jelcin zpočátku pokusil nastolit tvrdší kurz vůči regionům a silně omezit pravomoci jejich vůdců, ale ukázalo se, že návrat k centralizaci sovětského typu nebude možný. Podle Kotyka již v roce 1994 zašel emancipační trend tak daleko, že zbývaly jen dvě možnosti: vytvoření modelu, v němž by centrum i subjekty Federace tvořily rovnocenné partnerství, nebo rozpad státu.⁸ Výsledkem byl Jelcinův ústupek a důvodem bylo i to, že potřeboval podporu regionálních lídrů v nadcházejících prezidentských volbách.⁹ Větší míra suverenity byla regionům tolerována výměnou za loajalitu, ovšem dezintegrační proces Ruské federace tím byl

---

⁶ Lilia Shevtsova, *Putin's Russia* (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, c2005), 9.

⁷ Václav Kotyk, *Vztahy centra a regionů Ruské federace* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1998), 9-13.

⁸ *Ibid.*, 15.

⁹ Nikolai Petrov a Darrell Slider, „Putin and the regions“, in *Putin's Russia : past imperfect, future uncertain*, ed. Dale R. Herspring (Lanham: Rowman and Littlefield, c2007), 79.

ještě prohlouben. Přílišná autonomie jednotlivých regionů vážně ohrožovala celistvost federace.¹⁰

Nepříjemným dědictvím Sovětského svazu se pro Jelcinovo Rusko stalo také rozvrácené hospodářství. V listopadu 1991 Jelcin jmenoval novou vládu, jejímž prvořadým cílem bylo zreformovat ruskou ekonomiku a od plánovaného a centrálně řízeného hospodářství přejít k hospodářství tržnímu. K tomuto přechodu mohlo dojít buď postupnými kroky, anebo najednou tzv. „šokovou terapií“. Hlavní aktér tohoto úsilí, ministr hospodářství, financí a pozdější premiér Jegor Gajdar, zvolil druhou variantu. Jednorázové uvolnění cen na začátku roku 1992 způsobilo zaškrcení průmyslové výroby a hyperinflaci. Nárůst cen zboží postihl nejen obyčejné spotřebitele, ale též destabilizoval finanční bilance mnoha podniků, což vedlo k pozastavení vyplácení mezd a odvodů daní. Rostla nezaměstnanost a kroky vlády měly především neblahé důsledky na život většiny obyvatel.¹¹ Od zavedení „šokové terapie“ byla ekonomická situace země dlouhodobě nestabilní. K hodnocení provedených reforem se později Jelcin vyjádřil slovy: „Nikdy jsem si nemyslel, že je Gajdar lékař, který vyléčí naši nemocnou ekonomiku, ale rovněž jsem si nemyslel, že je to amatér, který s pacientem skončuje.“¹²

Neúspěšně proběhla i privatizace státního majetku, ke kterému získala přístup jen úzká skupina lidí, pro niž se později vžilo pojmenování „oligarchie“: byli to většinou členové bývalé nomenklatury, kteří před pádem SSSR řídili inkriminované podniky nebo zastávali vedoucí pozice v řízení hospodářství. Na počátku 90. let stále hrozilo nebezpečí návratu k socialismu. Nechat bez majetku vlivné a mocné osoby se zkušenostmi stranických vůdců by podle Roje Medveděva mohlo vést k zesílení jejich opozice.¹³ Takto se stalo jejich nejvyšším zájmem hájit tržní ekonomiku a soukromé vlastnictví. Podobným argumentem se brání i Anatolij Čubajs, architekt privatizace. Vznik této skupiny soukromých podnikatelů byl podle něj nezbytný k tomu, aby byla definitivně poražena komunistická strana. Aby zamezili riziku nového zestátnování,

---

¹⁰ Kotyk, *Vztahy centra a regionů*, 21.

¹¹ Padma Desai, „Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin“, *Journal of Economic Perspectives* 19, č. 1 (zima 2005): 94-96.

¹² Lilia Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality* (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1999), 23.

¹³ Roy Medvedev, *Post-Soviet Russia: a journey through the Yeltsin era* (New York: Columbia University Press, c2000), 176-7.

napomohli oligarchové svými finančními prostředky k vítězství Borise Jelcina nad komunistou Gennadijem Zjuganovem v prezidentských volbách roku 1996.¹⁴

V hodnocení vzniku této sociální skupiny ale převládá kritický postoj. Podle Medveděva majetek přešel do rukou těch, již na něj neměli právo a ani nebyli schopni využít jej v zájmu společnosti. Medveděv v této souvislosti zmiňuje také výrok ruského ekonoma a bývalého ministra financí Borise Fjodorova, který na počátku roku 1994 podal svou rezignaci: „Byli jsme přítomni největší loupeži století, možná i dějin.“¹⁵ Kromě nekalých praktik pro získání majetku je nejvíce pranýřováno zasahování oligarchů do státních záležitostí a jejich silný vliv na rozhodování vlády. Medveděv tvrdí, že oligarchie pomohla k moci premiéru Černomyrdinovi (předsedou vlády mezi léty 1992-1998), a ten pak po celou dobu svého úřadu hájil její zájmy.¹⁶ I Anatolij Čubajs uznává, že po prezidentských volbách roku 1996 „si [oligarchové] mysleli, že vládnou světu a mohou dělat cokoliv. Takže jejich příběh měl pozitivní i negativní stránky“.¹⁷

Dalším z problémů, jimž musel Boris Jelcin čelit, byly trvalé spory mezi ním a parlamentem, v němž byli hlavní politickou silou komunisté. Konflikt mezi prezidentem a legislativním orgánem vyvrcholil už v roce 1993 ve sporu o novou ústavu, která měla rozšířit Jelcinovy pravomoci a posílit jeho pozici. Kvůli odmítavému postoji poslanců vůči nové ústavě Boris Jelcin přistoupil k rozpuštění parlamentu, který se v zápětí pokusil uspořádat proti Jelcinovi puč. Ten byl ale potlačen a ústava schválená referendem nakonec vešla v platnost. Ani v nově zvolené Dumě však Jelcin neměl dostatečné zastání, podobný neúspěch ho potkal i v parlamentních volbách v roce 1995. Po celou dobu vlády tedy prezident neměl podporu poslaneckého sboru, ba právě naopak, proti-jelcinovská levicová většina se horlivě snažila o jeho pád. Jelcin se cítil velmi ohrožen a jeho politická aktivita se tak částečně redukovala na snahu uhájit si svou pozici.¹⁸ Proto upouštěl od reforem, které pro něj mohly být komplikací v politickém boji, a reformní proces se od roku 1993 zadržoval.¹⁹

---

¹⁴ Desai, „Russian Retrospectives“, 97.

¹⁵ Medvedev, *Post-Soviet Russia*, 181.

¹⁶ *Ibid.*, 315-316.

¹⁷ Desai, „Russian Retrospectives“, 97.

¹⁸ Boris Kagarlitsky, *Russia under Yeltsin and Putin. Neo-liberal Autocracy* (London: Pluto Press, 2002), 77.

¹⁹ Shevtsova, *Putin's Russia*, 61.

Také Jelcinův zdravotní stav nepřispíval k zlepšení situace v Rusku. Okolo často nemocného prezidenta, jenž kromě problémů spojených s nadměrnou konzumací alkoholu prodělal i několik infarktů, se vytvořil úzký kroužek lidí, kteří za něj plnili mocenské úkony a činili důležitá rozhodnutí. Tato skupina, složená z mocných obchodníků-oligarchů, politiků a členů prezidentské administrativy v čele s Jelcinovou dcerou Taťanou Djačenkovou, byla v Rusku nazývána „Rodinou“ a na politiku měla vliv celá devadesátá léta. Ševcovová se domnívá, že tito lidé de facto za Jelcina vládli, přičemž jejich hlavním motorem nebyla snaha o budování státu nebo úspěšné vedení zahraniční politiky, nýbrž chamtivost, usilování o moc a peníze.²⁰ Boris Jelcin se ale ve svých pamětech k roli své dcery vyjadřuje jinak. Taťána a její přátelé byli dle jeho názoru schopní mladí lidé se svěžími myšlenkami a nebyli motivováni zájmy nějakých skupin, ale poutavou prací.²¹ O přítomnosti Taťány v Kremlu Jelcin do svých pamětí napsal: „Tánino přijetí do mého týmu bylo jedním z nejlepších, které jsem za dlouhé roky učinil. Díky své nevtíravé přítomnosti a ohleduplným radám mi byla opravdovou pomocnicí. [...] Jsem Táně vděčný, že si nikdy nezačala s politikou zahrávat. Vždy jen pomáhala svému otci.“²²

Posledním důležitým faktorem, ovlivňujícím období Jelcinova prezidentství, byl čečenský separatismus. Rusko se nikdy nesmířilo s vyhlášením nezávislosti Čečenska v roce 1991. Pro Ruskou federaci byla tato republika důležitá jako tranzitní oblast pro těžbu ropy z Kaspického moře. Podle Kotyka ovšem také hrozilo, že pokud by Čečensko bylo jednotné a silné, mohlo získat zásadní vliv na Kavkaze a z geopolitického hlediska ohrozit Moskvu tím, že zpřetrhá její strategické komunikace se Zakavkazskem, Tureckem, Íránem a Blízkým Východem.²³ Neoficiální ruská podpora čečenské opozice proti prezidentu Dudajevovi, který odmítal podepsat svazovou smlouvu s Ruskou federací, nebyla pro zjednání poslušnosti dostatečná a Moskva zahájila v roce 1994 vojenské operace. Během vleklých bojů ale ruská armáda nedokázala území ovládnout. Návrhy Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě i Rady Evropy na zprostředkování mírového řešení byly sice Kremlem s rozhořčením zamítnuty jako „vměšování“, ruská bezradnost byla ale stále zřetelnější.²⁴ V létě 1996

---

²⁰ Shevtsova, *Putin's Russia*, 27.

²¹ Boris Jelcin, *Prezidentský maraton* (Praha: nakl. Michal Zítka – Otakar II., 2000), 31.

²² *Ibid.*, 41.

²³ Kotyk, *Vztahy centra a regionů*, 43.

²⁴ Jan Wanner, „Kavkazský region a ruská zahraniční politika“ in *Vzájemné vztahy postsovětských republik*, Bohuslav Litera et al. (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1998), 128.

bylo zřejmé, že je dohoda s Čečenci nevyhnutelná. Dne 30. 8. 1996 pak Jelcin svým podpisem stvrdil mírovou smlouvu, která byla vlastně přiznáním kapitulace, i když oficiálně v ní bylo řešení statutu republiky pouze odsunuto na rok 2002. Podle Jana Wannera smlouva odhalila neefektivnost ruské vojenské mašinerie a nekompetentnost při vytváření politických rozhodnutí, což oslabilo ruský vliv v celé kavkazské oblasti.²⁵ Tato válka také nikdy nezískala podporu ruské veřejnosti: podle průzkumů veřejného mínění byla mírovému řešení konfliktu nakloněna více než polovina obyvatel. Popularita prezidenta Jelcina strmě klesala: zatímco v roce 1993 mu plně věřilo 28 % dotazovaných, v roce 1995 měl plnou důvěru už jen 8 % obyvatel.²⁶ I přes uzavřené příměří zůstaly vztahy Ruska a Čečenska velmi napjaté. Situace v Čečně v žádném případě nemohla být nazvána stabilní: v následujících letech Rusko muselo čelit četným teroristickým akcím ze strany Čečenců a neklid na Severním Kavkaze zůstal bez mocenské odezvy až do nástupu premiéra Putina.²⁷

V druhé polovině devadesátých let se ruské hospodářství nacházelo ve špatném stavu a „Jelcin, popisován ironicky jako ‚záruka nestability‘, pokračoval slavnostně od porážky k porážce“.²⁸ V roce 1998 zemi postihla hluboká hospodářská krize, která v srpnu téhož roku vedla až ke státnímu bankrotu. Tyto okolnosti byly navíc doprovázeny i politickou nestabilitou, kdy prezident vyměnil během dvou let v čele vlády pět různých mužů. Na konci 90. let již mezi lidmi byla cítit únava z Jelcinova prezidentování. Ten raději přestal vystupovat na veřejnosti, a ač byl stále hlavou státu, z politického života se de facto stáhl.²⁹

Jak bylo naznačeno v této kapitole, ruská zkušenost s liberální demokracií neskončila úspěchem, obyvatelstvo nebylo spokojeno se stavem země po pádu komunismu a z nezdaru vinilo představitele moci.³⁰ Boris Kagarlickij hodnotí Jelcinovu vládu neúprosně: „V tisícileté historii Ruska jen málo panovníků dokázalo způsobit zemi tolik škody, v tak krátké době, jako Boris Jelcin.“³¹

---

²⁵ Ibid., 130.

²⁶ Shevtsova, *Yeltsin's Russia*, 117-121.

²⁷ Olga I. Vendina, Vitaliy S. Belozerov a Andrew Gustafson, „The Wars in Chechnya and Their Effects on Neighboring Regions“, *Eurasian Geography and Economics* 48, č. 2 (2007): 180.

²⁸ Kagarlitsky, *Russia under Yeltsin and Putin*, 77.

²⁹ Shevtsova, *Putin's Russia*, 10.

³⁰ Ibid., 8-9.

³¹ Kagarlitsky, *Russia under Yeltsin and Putin*, 77.

1.2. Kontext nástupu Putina

Když byl Vladimir Vladimirovič Putin povolán Jelcinem na post premiéra, byl většinou Rusů zcela neznámý. Přesto se tou dobou 46letý Putin angažoval ve službách vlasti už od útlého mládí: v roce 1975 vstoupil do řad KGB a mezi léty 1985-1990 působil jako sovětský špión na území NDR v Drážďanech. Po pádu Berlínské zdi se pak vrátil do SSSR, kde pracoval na oddělení mezinárodních vztahů Leningradské státní univerzity. V roce 1991 Putin nastoupil na odbor vnějších vztahů na petrohradské radnici, kam si ho vybral jeho mentor z Leningradské univerzity, starosta Anatolij Sobčak.

Poté co Sobčak nebyl v roce 1996 znovu zvolen starostou, získal Putin v Moskvě pozici v kanceláři prezidenta. V červenci 1998 byl pak ustanoven šéfem ruské bezpečnostní služby FSB (nástupkyně KGB), v jejímž čele stál do 9. srpna 1999, kdy byl jmenován premiérem. V den Putinova nástupu do funkce Jelcin také oznámil, že si jej vybral za svého nástupce na postu prezidenta, čímž nastartoval Putinovu předvolební kampaň a poskytl mu záruku podpory mnoha vlivných lidí. Jak uvidíme dále, v následujících měsících Jelcin Putinovi volební boj usnadnil ještě mnohem více.

Zpočátku nebylo jasné, zda Putin bude jen dalším z řady premiérů, kteří před ním byli na postu rychle vystřídáni. Putin ovšem dostal příležitost k tomu, aby ve svém úřadu něco dokázal, okamžitě: v srpnu 1999 vpadli čečenští militantní islamisté do Dagestánu, aby zde podpořili místní islámské separatisty. V září pak Ruskem otřásla série Čečenci organizovaných explozí, které zasáhly bytové domy ve třech ruských městech a usmrtily 293 osob.³² Prezident Jelcin svěřil dohled nad řešením konfliktu premiérovi. Dne 1. října ruští vojáci vstoupili do Čečenska a už dva roky před 11. zářím 2001 deklaroval Putin válku proti terorismu.³³ I když tato kampaň byla mnohem tvrdší a nelítostnější než první čečenská válka v roce 1994, měla širokou podporu obyvatel. V únoru 2000 celých 70 % respondentů průzkumu veřejného mínění agentury VCIOM upřednostnilo pokračování vojenských operací před mírovými jednáními s místními vzbouřenci (pro tuto variantu bylo 22 %).³⁴ V květnu 2000 bylo Čečensko přičleněno

---

³² Existují domněnky, že ve skutečnosti za výbuchy stála FSB, jejímž motivem bylo legitimizovat útok na Čečensko. (Viz. Vendina, „The Wars in Chechnia“, 180 a Shetvsova, *Putin's Russia*, 36.) Putin i FSB je popírají.

³³ Richard Sakwa, *Putin: Russia's Choice* (T & F Books UK, 2009), Kindle edition, 658.

³⁴ „Prezidentskije vybory. Čečnja“, VCIOM, <http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=491> (staženo 11. 5. 2012). Průzkum provedla agentura VCIOM mezi 1 600 respondenty v 83 lokalitách 33 regionů země.

k Ruské federaci a vznikla vláda pro-kremelského prezidenta Achmada Kadyrova. Přesto tato vláda nedokázala trvale stabilizovat situaci v Čečně a teroristické útoky místních separatistů přetrvávají dodnes.

Lilia Ševcovová o konfliktu píše: „Jakmile vojenský útok na Čečensko začal, Putin už se dále nemusel účastnit bojů o moc. Jediné, co musel udělat, bylo ukázat na nepřítele, a tím byli Čečenci. Válka ho vyzdvihla na vrcholek politického Olympu.“³⁵ I podle Richarda Sakwy se Putin předvedl jako pevný a nezlomitelný ochránce občanů Ruské federace, „železný kancléř“³⁶ čelící lidem, kteří je chtějí ohrožit.

Sám Putin ale v rozhovorech, jež byly vydány knižně v roce 2000, připomněl, že jeho pozice nebyla od počátku války tak jistá. Podle svých slov totiž Jelcinovu prohlášení o nástupnictví příliš nevěřil a věděl, že mu čečenská kampaň může zlomit vaz. Protože ale očekával, že bude tak jako tak za několik měsíců nahrazen stejně jako jeho premiérští předchůdci, rozhodl se řešit složitou situaci na Kavkaze, bez ohledu na riziko ohrožení své kariéry. Důvodem k válce pro něj bylo nebezpečí rozpadu země. Čečenský případ se mu jevil jako pokračování dezintegrace SSSR, proto když „bandité“ (jak Čečence v knize Putin nazývá) vtrhli do Dagestánu, prý si řekl: „Pokud to teď hned, okamžitě nezastavíme, Rusko jako stát ve své dnešní podobě zmizí.“³⁷ A uspěl. Podle Roje Medveděva byly operace řízené Putinem profesionálnější a politicky prozíravější než během první čečenské války.³⁸

Když byla Putinova popularita vlivem čečenské války na vrcholu, Boris Jelcin učinil krok, jenž překvapil celý svět. Dne 31. 12. 1999 se rozhodl rezignovat. Podle Ústavy Ruské federace se v takovém případě úřadujícím prezidentem stává premiér. Putin získal tedy obrovský náskok před svými soupeři v prezidentském klání, aniž by vůbec musel dělat předvolební kampaň.³⁹ Dva nejsilnější Putinovi rivalové, moskevský starosta Jurij Lužkov a bývalý ministr zahraničí (leden 1996-září 1998) a premiér (září

---

³⁵ Shevtsova, *Putin's Russia*, 39.

³⁶ Sakwa, *Putin: Russia's Choice*, 664.

³⁷ Vladimir Putin, interview vedli N. Gevorkjan, A. Kolesnikov, N. Timakova, *Putin: z první ruky* (Praha: Práh, 2000), 115-116. Původní verze *Ot pervogo lica: Razgovory s Vladimirom Putinyim*, (Moskva: Vargius, 2000) dostupná na: Prezident Rossii: Oficialnyj sajt, <http://archive.kremlin.ru/articles/bookchapter7.shtml> (staženo 5. 5. 2012).

³⁸ Medvedev, *Post-Soviet Russia*, 353.

³⁹ Putin podle svých slov volební kampaň „neměl rád a nevěděl, jak je vést“. Měl negativní zkušenost s vedením dvou neúspěšných kampaní: pro-kremelské strany Naš Dom-Rossija v roce 1995 a Sobčakovy kampaně za znovuzvolení v roce 1996. Putin prohlásil, že kampaně jsou „absolutně nečestný byznys, protože vždy musíte slíbit víc než vaši rivalové, abyste vypadali úspěšněji“. Sakwa, *Putin: Russia's Choice*, 612 a 959.

1998-květen 1999) Jevgenij Primakov, byli navíc v médiích ovládaných Kremlem cíleně diskreditováni, až zcela ztratili důvěru i podporu obyvatel Ruské federace a volebního klání se nakonec vůbec nezúčastnili. K nadpolovičnímu vítězství pak Putinovi stačil jeho mediální obraz, kde byl vykreslován jako neustále a tvrdě pracující člověk, jenž se stane pro zemi zárukou vlády pevné ruky (příkladem byla právě válka v Čečensku), stability a pořádku. A na to lidé znavení ekonomickým chaosem a obávající se o svou bezpečnost ohrožovanou terorismem slyšeli. Dne 26. března 2000 získal Putin ve volbách 52,94 % hlasů⁴⁰ a s nadpoloviční většinou se již po prvním kole stal řádně zvoleným prezidentem.

1.3. Putin u moci

Zatímco na stárnoucím Jelcinovi se od poloviny 90. let projevovala únava i špatný zdravotní stav, o jedenadvacet let mladší Putin vedle něho působil energicky a rozhodně. Nejvýraznější rozdíl ale podle Ševcovové spočíval ve stylu řízení země: „Ti, kdo se domnívali, že Putin bude Jelcinovým následovníkem, chránícím jeho odkaz a pozici jeho ‚Rodiny‘, se mýlili. Putin zavrhl Jelcinův styl i metodu vlády. Vytvořil nový politický režim a započal novou etapu ruského vývoje.“⁴¹ Záhy si dokázal vydobýt podporu veřejnosti.

Jedním z prvních Putinových kroků bylo skoncování se zásahy oligarchie do státních záležitostí. Zatčení oligarchy a vlastníka mediálního koncernu Media-Most Vladimira Gusinského na základě obvinění z krádeže státního majetku vyvolalo mezi touto skupinou obavy o její vlastní osud. V červenci 2000 tak oligarchové raději souhlasili s dohodou, podle níž měl Kreml vyhlásit moratorium na vyšetřování legitimitnosti privatizací, oni zase neměli zasahovat do politiky a v rámci svého podnikání se měli pohybovat v mezích zákona. Důležitější než dohoda samotná byl ovšem fakt, že Putin oligarchům naznačil, že jejich dominance byla u konce.⁴² Podobně se Putin vypořádal i s nepoddajnými regionálními vůdci a vyřešil vztahy mezi centrem a regiony. Reforma federálního uspořádání a postupné omezování pravomocí

---

⁴⁰ „Russia. Presidential Election, 2000“, Electoral Geography, <http://www.electoralgeography.com/en/countries/r/russia/2000-president-elections-russia.html> (staženo 11. 5. 2012).

⁴¹ Shevtsova, *Putin's Russia*, 322.

⁴² Sakwa, *Putin: Russia's Choice*, 2654.

gubernátorů vedly k centralizaci a nastolení vertikály moci, na jejímž vrcholu byla v postavení silnějšího opět Moskva.⁴³ Těmito kroky Putin potvrdil svou pozici silného vůdce.

Pevnější pouto mezi Moskvou a federálními subjekty znamenalo i efektivnější vybírání daní a čerpání zdrojů. To mělo pozitivní dopady na ruské hospodářství, jež se začalo vzpamatovávat z krize roku 1998.⁴⁴ Ekonomice také nahrály příznivé ceny nerostných surovin, jež na konci roku 1999 začaly růst, a tento trend pokračoval během celého Putinova prezidentství.

Situace v zemi se zlepšila a občané oceňovali větší pořádek, pocit bezpečí a růst životní úrovně, což potvrzuje i výrok ruského politologa Vjačeslava Nikonova z roku 2004: „Po všech katastrofách a poníženích devadesátých let byl každý v depresi. Dnes panuje optimismus. Země se pohybuje vpřed a máme zase na co být pyšní.“⁴⁵ Zvýšit prestiž státu a zvednout sebevědomí jeho obyvatel, kteří od rozpadu Sovětského svazu procházeli krizí identity, vymezil Putin za svůj cíl v projevu „Rusko na přelomu tisíciletí“ v prosinci 1999: „Vlastenectví je zdrojem odvahy, oddanosti a síly našich lidí. Pokud přijdeme o patriotismus a s ním spojenou národní hrdost a důstojnost, ztratíme sami sebe jako národ schopný velkých úspěchů.“⁴⁶ Novou státní ideologií se stal ortodoxní nacionalismus oslavující patriotismus a znovuzrození státní moci.⁴⁷ Reminiscence druhé světové války se pak stala jedním z hlavních témat sloužících ke sjednocení obyvatel země. Vítězství v tomto významném konfliktu jim dodávalo sebevědomí a pocit sounáležitosti, a o Stalinově době se proto začalo nahlas mluvit s pýchou.

2. Nostalgie po Stalinově éře

Thomas Sherlock zdůrazňuje, že prvních pár let po změně režimu bylo zavržení sovětské minulosti všudypřítomným sentimentem doprovázeným nadějí, že kolaps SSSR umožní Rusku zařadit se po bok prosperujících západních demokracií. Ovšem

---

⁴³ Petrov a Slider, „Putin and the regions“, 76 a 80-81.

⁴⁴ Ibid., 93.

⁴⁵ Dale R. Herspring, závěr knihy *Putin's Russia : past imperfect, future uncertain*, ed. Dale R. Herspring (Lanham: Rowman and Littlefield, c2007), 224.

⁴⁶ Celý Putinův projev „Rossija na rubeže tysjačletija“ přednesený 30. 12. 1999 dostupný na stránkách deníku *Rossijskaja gazeta*, <http://www.rg.ru/Prilog/vvd/1231/10.htm> (staženo 28. 4. 2012).

⁴⁷ Kagarlitsky, *Russia under Yeltsin and Putin*, 265-6.

realita Jelcinovy dekády tato optimistická očekávání nenaplnila. Ekonomický a politický chaos vedl k deziluzi z demokracie, a také k tomu, že sovětská doba začala být postupně přehodnocována: „Ekonomická tíseň a fyzická nejistota 90. let traumatizovaly velkou část ruské společnosti a vyvolávaly také intenzivní pocit studu, hněvu a strachu vedoucí Rusy zpět do minulosti.“⁴⁸ Na otázku „Litujete, nebo nelitujete rozpadu Sovětského svazu?“ odpovědělo v průzkumu veřejného mínění na počátku roku 1999 jen 14 % respondentů negativně.⁴⁹

Érou, na kterou bylo vzpomínáno v nejlepším, bylo období vlády Josifa Stalina. V následující kapitole uvedu důvody, proč tomu tak je.

2.1. Vnímání Stalina mezi lidmi

Josif Vissarionovič Stalin byl postavou sovětských dějin, na jejíž hodnocení neexistoval v Rusku jednotný názor. Tento diktátor měl v nástupnickém státě mnoho kritiků, ale průzkumy veřejného mínění prokazují nárůst jeho popularity a současně potvrzují i ochotu Rusů marginalizovat zápory jeho éry. Ilustrativní je výsledek průzkumu veřejného mínění z roku 2003 provedeného mezi 1 500 respondenty z různých z měst i venkova:

Názor	Podíl respondentů
Stalin udělal v zemi více dobrého než špatného	36 %
Stalin udělal více špatného než dobrého	29 %
Nedokážu definovat svůj postoj	34 %

zdroj: FOM, 22. 2. 2003, dostupné na: <http://bd.fom.ru/report/map/of030806> , staženo 26. 4. 2012.

V průzkumu veřejného mínění z ledna 2005 na otázku „Co si myslíte, jakou roli sehrál Stalin v životě naší země?“ odpovědělo 50 % dotazovaných, že Stalinova role

⁴⁸ Thomas Sherlock, *Historical narratives in the Soviet Union and post-Soviet Russia : destroying the settled past, creating an uncertain future* (New York: Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2007), 165-6.

⁴⁹ „Граждане России все больше сожалеют о распаде СССР“, FOM, <http://bd.fom.ru/report/map/of19990403> (staženo 12. 5. 2012). Průzkum provedla agentura FOM 16. 1. 1999 mezi 1 500 respondenty.

v historii jejich země byla pozitivní. K opaku se přiklonilo 37 % a 13 % nedokázalo odpovědět.⁵⁰

Průzkumy prozrazují několik důvodů pro kladné hodnocení Stalinovy éry. Tím nejsilnějším argumentem bylo, že zemi dovedl k vítězství ve druhé světové válce, respektive ve Velké vlastenecké válce, čímž je myšleno období mezi červnem 1941, kdy byl Sovětský svaz napaden Německem, a květnem 1945, kdy Sověti vítězoslavně vztyčili svou vlajku nad Reichstagem.⁵¹ Veškerý kredit za triumf ve střetu s nacismem byl nejčastěji přisuzován velkému stratégovi Stalinovi a jeho vojevůdcovským schopnostem. Další z průzkumů z března 2003 potvrzuje význam sovětského vítězství pro kladné hodnocení Stalina. Na otázku „Se kterým tvrzením o Stalinovi se nejvíce ztotožňujete?“ v něm největší část respondentů, celých 36 %, vybralo možnost „Bez ohledu na chyby, kterých se dopustil, je nejpodstatnější skutečnost, že nás dovedl k vítězství ve druhé světové válce.“⁵²

Dále bylo na období Stalinovy vlády nahlíženo jako na éru nebývalého ekonomického růstu: byl to právě jeho program kolektivizace, industrializace a plánovaného hospodářství, jenž vyzdvihl před válkou Sovětský svaz na druhou příčku největších průmyslových velmocí světa. I když Stalin zemřel v roce 1953, jeho důraz na těžký průmysl a centrální kontrolu nad všemi aspekty ekonomického rozhodování zůstal prakticky beze změny až do Gorbačovovy perestrojky. Během poválečného období Stalin docílil významného hospodářského růstu, který pomohl zemi rychle se vzpamatovat ze škod napáchaných nacisty: období rekonstrukce oficiálně skončilo již v roce 1950, kdy podle zveřejněných údajů překonala průmyslová výroba předválečnou úroveň o 73 %.⁵³ Hrubý domácí produkt rostl od 50. do 70. let podle západních údajů v

---

⁵⁰ „O roli Stalina: istorija i sovremennost“, VCIOM, <http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=1112> (staženo 4. 5. 2012), průzkum provedla agentura VCIOM ve dnech 29. -30. 1. 2005 mezi 1 600 respondenty ze 100 sídelních útvarů ve 40 oblastech, krajích a republikách Ruské federace.

⁵¹ V průzkumu agentury VCIOM z roku 2008 byla Velká vlastenecká válka vyhlášena nejdůležitější událostí 20. století, viz. „Glavnyje sobytija dvadcatogo veka“, VCIOM, <http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=10879> (staženo 1. 5. 2012). Průzkum provedla agentura VCIOM ve dnech 12. -13. 7. 2008 mezi 1 600 respondenty ze 140 sídelních útvarů ve 42 oblastech, krajích a republikách Ruské federace.

⁵² „Stalin i jeho rol v rossijskoj istorii“, VCIOM, <http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=139> (staženo 26. 4. 2012). Průzkum provedla agentura VCIOM ve dnech 28. 2. -3. 3. 2003 mezi 1 600 respondenty ze 100 sídelních útvarů ve 40 oblastech, krajích a republikách Ruské federace.

⁵³ Jiří Vykoukal, Bohuslav Litera a Miroslav Tejchman, *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989* (Praha: Libri, 2000), 90.

průměru o 5 % ročně (podle oficiálních sovětských zdrojů dokonce o 8,65 %).⁵⁴ Tyto hospodářské argumenty výstižně shrnul Sergej Malinkovič, petrohradský lídr komunistické strany: „Stalin se stal pravým národním vůdcem Ruska. Obrátil zaostalou zemi v průmyslového giganta.“⁵⁵

Ekonomický růst přinesl obyvatelům Sovětského svazu také růst životní úrovně. Oproti tomu během Jelcinovy dekády podle historičky Niny Chruščovové polovina populace zaznamenala její prudký pád.⁵⁶ Stalinova doba byla také spojována se stabilitou, disciplínou a pořádkem, jichž se v 90. letech v Rusku nedostávalo. Kvůli deziluzi z budování demokracie 78 % respondentů průzkumu veřejného mínění z roku 2003, zveřejněného v deníku *Izvestija*, uvedlo, že „demokratický proces je jen fasádou a zemi řídí ten, kdo má více bohatství a moci“.⁵⁷ Celých 88 % respondentů ve Voroněžské oblasti dalo přednost „pořádku“ před „svobodou“.⁵⁸ V odpovědích na otevřenou otázku „Co bylo dobré za Stalina?“ oceňovalo 18 % dotazovaných zavedení disciplíny a pořádku a 16 % uvádělo důvody spojené s prosperitou, spravedlivým sociálním systémem a stabilním životem běžných lidí.⁵⁹

Vnímání osoby Stalina ruskou veřejností v letech 2000-2008 úzce souviselo také s tehdejší postavením země na mezinárodním poli. Když byl v listopadu 2003 prováděn průzkum veřejného mínění, na otázku „Jak byste si přáli, aby byla země viděna jinými národy?“ odpovědělo 48 % dotazovaných „jako mocná, neporazitelná a nezničitelná světová velmoc“.⁶⁰ Rusové trpěli v srpnu 2003 pocitem méněcennosti, protože nedosahovali žádných výrazných úspěchů, kterými by se pochlubili světu, tak

---

⁵⁴ Mark Harrison, „Soviet Economic Growth Since 1928: The Alternative Statistics of G. I. Khanin“, *Europe-Asia Studies* 45, č. 1 (1993): 146.

⁵⁵ Adrian Blomfield, „Could Josef Stalin be made a saint?“, *The Telegraph*, 22. července 2008, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/2445683/Could-Josef-Stalin-be-made-a-saint.html> (staženo 21. 11. 2011). Malinkovič v rozhovoru pro *The Telegraph* vysvětluje, pro jaké důvody by měl být Josif Stalin svatořečen.

⁵⁶ Khrushcheva, „Rehabilitating Stalin“, 69.

⁵⁷ Michail Gorškov a Vladimir Petuchov, „Govorit i pokazyvajet narod“, *Izvestija*, 29. července 2003, <http://global.factiva.com.ezproxy.is.cuni.cz/redirect/default.aspx?P=sa&an=IZVEST0020030728dz7t00001&cat=a&ep=ASE> (staženo 1. 5. 2012).

⁵⁸ Anastasija Naryškina, „Strana“, *Izvestija*, 22. prosince 2003, <http://global.factiva.com.ezproxy.is.cuni.cz/redirect/default.aspx?P=sa&an=IZVEST0020031221dzcm00015&cat=a&ep=ASE> (staženo 1. 5. 2012).

⁵⁹ „Stalin – sled v historii“, FOM, <http://bd.fom.ru/report/map/of030806> (staženo 4. 5. 2012). Průzkum provedla agentura FOM dne 22. 2. 2003 mezi 1 500 respondenty. Většina respondentů, 35 %, opět uvedla vítězství ve Velké vlastenecké válce.

⁶⁰ Anastasija Naryškina, „Diagnoz - kompleks nepolnocennosti“, *Izvestija*, 15. listopadu 2003, <http://global.factiva.com.ezproxy.is.cuni.cz/redirect/default.aspx?P=sa&an=IZVEST0020031114dzbf0000v&cat=a&ep=ASE> (staženo 27. 4. 2012).

jako tomu bylo v době studené války (úspěchy v oblasti vědy, dobývání vesmíru, armády atp.). Bylo pro ně nejdůležitější, aby je ostatní národy vnímaly jako hrdé na svou zemi a aby žili v silném státě. Také proto bylo na Stalina nahlíženo pozitivně: Sovětský svaz dosahoval největších mezinárodních úspěchů právě během jeho vlády.

Odborníci nacházejí pro vysvětlení kladného vnímání Stalina ještě další, latentní důvody: jedním z nich je skutečnost, že v zemi po pádu Sovětského svazu nedošlo k žádnému Norimberskému procesu, nikdo nebyl označen za viníka hrůz minulého režimu. Podle Arsenije Roginského, ruského historika, aktivisty za lidská práva a jednoho ze zakladatelů mezinárodní historické a občansko-právní společnosti Memorial,⁶¹ je jedním z předpokladů, jež dovolily Stalinovi bez odsouzení „přežít“ do dnešních dní, skutečnost, že z právního hlediska se svědomí lidí nemá o co opřít. Neexistuje žádný zřetelný právní akt, v němž by byl státní teror nazván zločinem. „Dva řádky v preambuli zákona z roku 1991 o rehabilitaci obětí nestačí. Nejsou k dispozici žádná soudní rozhodnutí, která by podnítila alespoň částečnou důvěru: soudní proces proti členům stalinského teroru v Rusku neproběhl ani jeden.“⁶²

Boris Jelcin je tak kritizován za to, že se mu nepodařilo udržet v ruské společnosti obraz Sovětského svazu jako represivního politického systému. Leninovo tělo zůstalo na svém místě v mauzoleu na Rudém náměstí jako komemorace bolševické revoluce, stará komunistická nomenklatura setrvala u moci a oběti státního teroru nebyly dostatečně veřejně rehabilitovány. Je nutné poznamenat, že rehabilitační proces probíhal celá devadesátá léta, spíše než snaha o „odhalení pravdy a smíření“ za ním ale stálo úsilí už konečně uzavřít nepřijemnou debatu o minulosti. Podobně se také Rusku nedostává žádného národního muzea historie represí ani smutečního místa, které by oficiálně uznalo utrpení obětí a jejich rodin. Existují sice mnohé památníky a muzea věnované obětem státního teroru, většina z nich však byla zbudována bez oficiálního

---

⁶¹ Organizace Memorial se zaměřuje na zveřejňování totalitní minulosti SSSR, a také sleduje dodržování lidských práv v Rusku a dalších postsovětských státech.

⁶² Arsenij Roginskij, „Čem Stalin živ?“ *Kontinent*, č. 138 (říjen -prosinec 2008). Dostupné na: Žurnalnyj zal, <http://magazines.russ.ru/continent/2008/138/ro12.html> (staženo 28. 4. 2012). Stejně se vyjadřuje i Sherlock, *Historical narratives*, 158-159 a Mendelson a Gerbers, „Failing the Stalin Test“, 3. Zmínit můžeme případ muže podílejícího se na katyňském masakru, který byl na počátku 90. let předvolán, aby o této události podal svědectví. Policií byl tázán, jak vraždy polských důstojníků probíhaly z technického hlediska, na což detailně odpověděl. O tom, že by měl být za tento čin souzen, však nepadla nikdy zmínka. Anne Applebaum, *Gulag: a history* (New York : Anchor Books, 2004), 568.

posvěcení a ze soukromé iniciativy. Jako by tyto věci měly být záměrně vytlačeny z paměti.⁶³

Jelcin nevyužil ani příležitosti podpořit politickou identitu nového režimu zdůrazňováním symbolické váhy událostí srpna 1991. Část komunistické strany se tehdy pokusila státním převratem zastavit Gorbačovovy politické a ekonomické reformy, její úsilí ale bylo potlačeno proreformním křídlem v čele s Jelcinem. Nezdařený puč jako porážka konzervativního komunismu se stal důležitou premisou pro vznik nového státu a toto „vítězství demokracie“ mohlo sloužit jako ikonický moment vzniku nového státu. Takové povědomí se ale Jelcinovi nepodařilo zakotvit. Podle průzkumu veřejného mínění z roku 2003 48 % dotazovaných vnímalo události srpna 1991 pouze jako „epizodu v boji mezi různými politickými klany“ a jen 10 % jako „demokratickou revoluci“.⁶⁴ Thomas Sherlock se domnívá, že kdyby býval Jelcin byl důslednější, místo triumfu ve Velké vlastenecké válce mohli dnes Rusové oslavovat svůj triumf nad komunismem.⁶⁵

2.2. Hodnocení Stalinovy éry ruskou odbornou veřejností

Na pozitivní percepci Stalina mezi ruskou populací měla také zajisté vliv ruská média a zveřejňované názory některých historiků. Noviny a televize jsou v mnoha případech jediným zdrojem informací obyvatel Ruské federace (především mimo velká města, kde není příliš rozšířen internet nebo zahraniční tisk), a do značné míry tak utvářejí jejich názor. Analýzy oslavující Stalinova génia vycházející z úst ruských historiků se během studovaného období objevovaly v odborných publikacích i celonárodních novinách. Jakým směrem se ubírala jejich percepce dějin, prozrazuje rozbor argumentů hlavních aktérů.

---

⁶³ Applebaum, *Gulag*, 566-569.

⁶⁴ „K godovščině avgustovskich sobytij 1991 g.“ VCIOM, <http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=65> (staženo 7. 5. 2012). Průzkum provedla agentura VCIOM ve dnech 17. -21. 6. 2003 mezi 1 600 respondenty ze 100 sídelních útvarů ve 40 oblastech, krajích a republikách Ruské federace.

⁶⁵ Sherlock, *Historical narratives*, 158-161.

2.2.1. Knihy, jež formují názor?

V roce 2005, při příležitosti oslav výročí konce druhé světové války, vyšla v Rusku kniha *Za čto i s kem my vojevali* (Za co a s kým jsme bojovali), jejíž autorkou je Natalia Alexejevna Naročnickaja, doktorka historických věd a v době vydání knihy prezidentka analytického Fondu historická perspektiva, zástupkyně vedoucího delegace Státní dumy RF v Parlamentu Rady Evropy a poslankyně Státní dumy RF, v jejímž výboru pro mezinárodní vztahy zastávala funkci místopředsedkyně. Její knihu zde uvádím proto, že podle historika Andrzeje Nowaka, k jehož názoru na interpretaci ruské historie se dostanu později, je právě tato kniha typickým výkladem ruských dějin a její teze nejsou vůbec originální či neobvyklé. Naopak, v ruské historiografii podobných děl přibývá a „podepisují [je] svými jmény a vědeckými tituly pracovníci nejvýznamnějších akademických institucí v Rusku“.⁶⁶ Natalia Naročnickaja byla později jmenována členkou Prezidentské komise pro zabráňování pokusům o falzifikaci dějin poškozujícím zájmy Ruska, která existovala mezi květnem 2009 a únorem 2012.

Zatímco běžně se náklady historických monografií v Rusku pohybují v řádech tisíců kusů, její kniha byla vydána v nákladu 30 tisíc výtisků a stala se velmi populární.⁶⁷ Naročnickaja se v publikaci mapující 20. století nevěnuje ani tak vnitřní situaci Sovětského svazu, ale spíše jeho vztahům s ostatními mocnostmi světa. Již v úvodu vysvětluje, že cílem knihy je uvést na pravou míru historii VLASTI VÍTĚZSTVÍ (velká písmena používá dle překladatele sama autorka), jež je pošpiňována, a to nejen Západem, jenž Rusko podle základní teze autorky odjakživa nenávidí, ale i samotnými občany země, kteří naletěli prvním postsovětským vůdcům a negují svou vlastní minulost.

Naročnickaja zdůrazňuje, že Rusko je nástupnický stát, jehož dějiny se překrývají s dějinami sovětskými (v knize nedělá rozdíl v používání názvů Rusko a SSSR), které jsou ve světě záměrně diskreditovány. Například její ospravedlňující pojetí paktu Molotov-Ribbentrop se shoduje se stalinskou propagandou: území, která měl Sovětský svaz ve spolupráci s Hitlerem získat, byla přeci součástí Ruského impéria až do roku 1917. Proto v případě pobaltských států Naročnickaja (tučným řezem písma) zdůrazňuje, že podle Nystadského míru z roku 1721 byla tato území přiřčena k Rusku

---

⁶⁶ Nowak, *Impérium a ti druzí*, 91-92.

⁶⁷ Andrzej Nowak, *Impérium a ti druzí: Rusko, Polsko a moderní dějiny východní Evropy* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010), 83.

„na věčné časy“ a tato smlouva je zakotvena v mezinárodním právu dodnes.⁶⁸ Stalin si tedy v roce 1939 pouze vzal to, co jeho zemi právem náleželo a sázka Velké Británie na Polsko jako nárazníkový stát oslabující vliv Sovětského svazu tak nevyšla, což je podle autorky důvod, proč je tento pakt démonizován: „Pakt Molotov-Ribbentrop z roku 1939 představuje největší krach britské strategie ve 20. století.“⁶⁹

Studená válka pak podle autorky byla jen dalším z projevů nenávisti Západu: „Nešlo o boj s komunismem, ale s ‚ruským imperialismem‘, o boj na vlastním území historického ruského státu, které před revolucí nikdy nebylo na světové scéně zpochybňováno ani nejtvrďšími soupeři Ruska.“⁷⁰ Stalina Západ nenáviděl a bál se ho proto, že „z velkého Ruska vytvořil novou velmoc, novou geopolitickou sílu srovnatelnou se Západem do té míry, že se stala na jeho cestě překážkou.“⁷¹

Dále se autorka zaměřuje na vztah SSSR k jeho satelitům. Zdůrazňuje, že díky sovětské armádě přišly tyto země k teritoriálním ziskům. Litva by podle ní měla být Stalinovi vděčná, že má zpět své hlavní město, Československu zase byly navraceny Sudety „zaplacené krví ruské armády“.⁷² Naročnickaja přímo uvádí: „Chce se mi Varšavě připomenout, že to byl právě Sovětský svaz, kdo daroval Polsku Slezsko proti vůli Spojenců. Asi za veškeré současné a budoucí polské pikle proti Rusku a za sympatie ke zločinnému buiči Maschadovovi.“⁷³ Poláky spolu s Maďary dále nazývá „neloajálními bratry“, kteří by se bez pomoci Stalinových vojsk byli ocitli v Ingermanlandii, kde by platily pouze německé zeměpisné názvy. „Ve sféře SSSR zakoušeli všechno – i zlé, i dobré. Ale z řad těchto národů vzešli profesori, akademici, generálové, literáti, vynálezci, kteří dostávali státní vyznamenání. Byl to snad projev okupačního režimu?“⁷⁴

Naročnickaja opakovaně dochází k závěru, že její země vždy musela čelit nespravedlivé nevraživosti Západu a že nejúspěšněji jí vzdorovala právě v dobách Josifa Stalina. Tomu sice není v knize věnována samostatná kapitola a autorka se vyhýbá jeho

---

⁶⁸ Natalia Naročnickaja, *Rusko a jeho místo ve světě: za co a s kým jsme bojovali* (Praha: Ottovo nakladatelství, 2006), 137.

⁶⁹ Ibid., 129.

⁷⁰ Ibid., 186.

⁷¹ Ibid., 190.

⁷² Ibid., 179.

⁷³ Ibid., 172. Aslan Maschadov vedl opozici proti Rusku v první čečenské válce a v roce 1997 byl zvolen třetím čečenským prezidentem. Tím byl až do další rusko-čečenské války, kdy opět přešel do odboje a roku 2005 byl ruskou armádou zabit.

⁷⁴ Naročnickaja, *Rusko a jeho místo*, 193.

přímému hodnocení, jeho politika a mocenské výsledky SSSR v době jeho vlády jsou však zřetelně oslavovány. Vykreslen je jako člověk oddaně bránící národní zájmy a sloužící velikosti Ruska, jenž se stal obětí pomluv a intrik nepřátelské západní civilizace i její „páté kolony“ v samotné vlasti (podle autorky je to „postperestrojková elita“, kdo definitivně zlikvidoval ruské dějiny).

Natalia Naročnickaja také kategoricky odmítá teze o podobnosti nacistického Německa se Stalinovým SSSR. Vždyť přeci Hitler si nárokoval země, které nikdy dříve do sféry německého vlivu nepatřily, zatímco Stalin jen Sovětskému svazu zajistil vliv tam, kde to bylo legitimní. „V Radě Evropy a v Evropské unii, institucích, které mohly vzniknout jen díky válečnému vítězství, nyní představitelé národů, jimž hitlerovská doktrína chystala vymazání ze světových dějin, otevřeně označují SSSR za horší totalitní monstrum, než jakým byla nacistická Třetí říše,“⁷⁵ píše s trpkostí Naročnickaja.

Mezi odpůrce jednostranně a negativně laděných interpretací Stalinovy éry se řadí také Aleksandr Barsenkov, historik přednášející na Moskevské státní univerzitě a autor několika knih i dějepisných publikací pro vyšší vzdělávání. Svůj postoj k tomuto vůdci SSSR vyjadřuje v článku *Should We Fear the Past?* Je si například vědom negativních vlivů ekonomiky stalinského období na společnost. Popisuje ji ovšem jako založenou na schopnosti státu identifikovat ekonomické priority, místo toho, aby se řídila „chaotickými tržními silami“.⁷⁶ Výklad období mocenského boje a čistek se opírá o tvrzení, že Stalin „odstavil své rivaly od moci v rámci akceptovaných vnitrostranických postupů“.⁷⁷ Dále Barsenkov mluví o úkolu strany zajistit přechod od „zpátečnického ruského kapitalismu ke společnosti spravedlnosti a blahobytu“, kvůli němuž podle něj musela být strana strukturovaná jako „paramilitární organizace“.⁷⁸ Především je však zarážející, že mezi základními charakteristikami opomíjí masivní represe a brutalitu režimu. Ilustrativní je skutečnost, že hovoří o roli systému gulagů v hospodářství – gulagy jsou interpretovány jako jeden ze „sektorů ekonomiky“, zmiňuje hodnotu práce vězňů, ale nijak se nevěnuje tomu, kdo v těchto táborech pracoval nebo jaké tam byly podmínky.⁷⁹

---

⁷⁵ Ibid., 8.

⁷⁶ Alexander Barsenkov, „Should We Fear The Past?“ *Russia in Global Affairs* č. 2 (2010): 131.

⁷⁷ Ibid., 130.

⁷⁸ Ibid., 131.

⁷⁹ Ibid., 132.

O tvrdém Stalinově vedení Barsenkov píše jen následující: „Ústava z roku 1936 uznala potřebu zřít se diktatury přechodného období, ale dějiny takový krok neumožnily. Rozpoutání nového světového ozbrojeného konfliktu na konci 30. let přinutilo vládu utáhnout šrouby namísto jejich uvolnění a následná válka s nacistickým Německem postavila otázku změny nástrojů řízení, které byly zavedené v Sovětském svazu od pozdních 30. let, kompletně mimo agendu.“⁸⁰ Nabízí se otázka, proč k onomu „uvolnění šroubů“ nedošlo ani po roce 1945. Podle autora proto, že se svět ponořil do nového konfliktu – studené války, a tak musela být opět upřednostněna mobilizace. Barsenkov také zdůrazňuje, že úspěchy Stalinovy vlády jsou nesporné a nemohlo by jich být dosaženo, kdyby nefungoval celý systém. Současně se domnívá, že morálka jako míra přijatelnosti a oprávněnosti určitého chování je velice proměnlivá kategorie a nemůžeme tedy aplikovat dnešní etická kritéria na události, které proběhly v první polovině 20. století.⁸¹ Ve stejném duchu vyznívá i jeho učebnice pro vysoké školy,⁸² která se setkala s kritikou na Západě i v Rusku.

Zdůrazňování významu industrializace v pozitivním hodnocení Stalina patří do rámce tzv. modernizační teorie. Pro její příznivce byly krutosti 30. let předpokladem pro provedení tak rozsáhlé hospodářské modernizace, jaká proběhla v Sovětském svazu. Radikální transformace společnosti, kterou si tento proces vyžadoval, musela mít vedlejší následky – ani západní průmyslová revoluce nebyla humánní. Velký teror je pak v tomto světle spíše jen nevyhnutelnou etapou historického vývoje.⁸³

Pro úplnost je nezbytné dodat, že v Rusku vznikají i objektivnější díla založená na precizní práci s archiváliemi. Otevření sovětských archivů na podzim 1991 umožnilo historikům odhalit dlouho skrývané dokumenty i skutečnosti, jež přinášejí mnohem hlubší vhled do problematiky stalinismu a od počátku 90. let byla publikována řada studií přinášejících nové interpretace tohoto fenoménu.⁸⁴ Za všechny můžeme jmenovat příspěvky Olega Chlevňuka. Ten se jako zaměstnanec Státního archivu Ruské federace

---

⁸⁰ Ibid., 138.

⁸¹ Ibid., 129.

⁸² Barsenkov Aleksandr a Aleksandr Vdovin. *Istorija Rossii 1917-2009*. Moskva: Aspekt Press, 2010. (3. vydání)

⁸³ Tomasz Sommer a Marek J. Chodakiewicz, „Average Joe. The Return of Stalin Apologists“, *World Affairs* (leden/únor 2011): 80.

⁸⁴ Historiografický přehled výzkumu stalinismu v Rusku i ve světě viz. Emil Voráček „Stalinismus a Sovětský svaz 1927-1939. Historiografie, evoluce výzkumu, problém výkladu fenoménu a jeho interpretační modely“ in *Formování stalinského mocenského systému: K problému tzv. sebeztrouky bolševiků 1928-1939*, ed. Bohuslav Litera a kol. (Praha: Historický ústav AV ČR, 2003).

řadí mezi nejlépe obeznámené ruské historiky-archiváře, a to „nejen co do znalostí archivních fondů“.⁸⁵ Chlevňuk ve svých knihách důkladně rozebírá především vznik a fungování Stalinových represivních metod a ilustruje je na mnoha primárních zdrojích, tvořících velkou část publikací.⁸⁶ Jeho knihy ovšem vycházejí v Rusku v menším nákladu než dílo Náročnické. Jeho poslední kniha z roku 2011 napsaná ve spolupráci s Joramem Gorlickým *Cholodnyj mir: Stalin i zaveršenie stalinskoj diktatury* (Studený mír: Stalin a zakončení stalinské diktatury), která se zabývá studiem systému nejvyšší moci v SSSR během tzv. pozdního stalinismu (1945-1953), vyšla v Rusku v nákladu 1 500 kusů.⁸⁷

2.2.2. Stalin v tisku

V celostátním deníku *Komsomolskaja Pravda*, který se s průměrným prodejem 660 tisíc výtisků denně řadí mezi nejprodávanější noviny v Rusku a je známý pro mírnou nostalgii po sovětském období a pevnou podporu kremelské politiky,⁸⁸ vyšel ve dnech 4. a 5. března 2003 rozsáhlý rozhovor s historikem Sergejem Semanovem nazvaný *Postiženie Stalina* (Porozumění Stalinovi). Semanov i novinář Viktor Kožemjako se shodují v tom, že hysterie panující okolo hodnocení Stalina je přehnaná a většina kritiky vychází z falešných dokumentů a svědectví záměrně očeňujících Stalinovu osobu. Když se Kožemjako ptá, kdo jsou ti, kdo dnes nenávidí Stalina, dostává se mu od Semanova následující odpovědi: „Vrazi Ruska. Ti, co nenávidí naši vlast.“ Rozhovor dále vysvětluje, že Stalin (pro jeho pojmenování také Semanov používá termín „velký diktátor“ – záměrně v uvozovkách) je obětí pomluv, protože jeho nepřátelé se snaží obvinít jej z krutosti, ale neberou v potaz historické okolnosti, za kterých se tak dělo a nevyhnutelnost situace. Pro Semanova, který napsal o Stalinovi knihu, byl tento muž velkým státníkem, který se oddaně věnoval službě vlasti a to samé chtěl i po ostatních. Jeho spolupracovníci si ho velmi vážili, což Semanov dokládá zmínkou o sebraných pamětech Vjačeslava Molotova, Anastáze Mikojana, Lazara Kaganoviče, Georgije Žukova a několika dalších významných vojenských a civilních činitelů Stalinovy éry.⁸⁹ Přestože byl Stalin k těmto lidem náročný a přísný, někdy dokonce i krutý, všichni se ve svých pamětech shodli, že jej po celý život zbožňovali. A

⁸⁵ Voráček, „Stalinismus a Sovětský svaz“, 54.

⁸⁶ Český vyšla kniha *Historie gulagu: od kolektivizace do „velkého teroru“* (Praha: BB/art, 2008).

⁸⁷ „Novyje knigi“, *Žurnalnyj zal*, <http://magazines.russ.ru/nz/2011/4/nb31.html> (staženo 11. 5. 2012).

⁸⁸ „The press in Russia“, BBC, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4315129.stm> (staženo 28. 4. 2012).

⁸⁹ Jedná se o dílo Giorgije Kumaneva, *Rjadom so Stalinym. Otkrovennyje sviditelstva : vstreči, besedy, intervju, dokumenty* (Moskva: Bylina, 1999).

proč podle Semanova zájem o Stalina stoupá? Nestoupá zájem o něj, roste jeho velikost, „protože Stalin je záchranou Ruska. Před barbarským kapitalismem, před naprostým cizím zotročením“.⁹⁰

S vědomím, že v seriózních celonárodních novinách vyšel v den výročí Stalinova úmrtí tento článek, se čtenář nemůže divit, že v průzkumu veřejného mínění, který mezi 2 000 respondenty provedlo v roce 2005 Analytické centrum Levada pro potřeby výzkumu Sarah E. Mendelsonové a Theodora P. Gerbera, 42 % dotázaných souhlasilo s tvrzením, že je Stalinova role v represích přeceňována.⁹¹

Je ale nutné dodat, že v ruském tisku vycházejí i články s mírnější rétorikou. V březnu 2008, opět v den výročí Stalinova úmrtí, publikovala *Rossijskaja Gazeta* stať, která se namísto výše zmíněného velebení Stalina pokouší o jeho obhajobu. Autor Jevgenij Fedorov, politický komentátor a člen strany Jednotné Rusko, zmiňuje státní represe 30. let, ovšem zdůrazňuje, že se dotýkaly především členů komunistické nomenklatury či samotné NKVD a měly sloužit „ku prospěchu země“. Do kontrastu staví Jelcinovy poradce, kteří zbohatli na úkor země (navíc „jejich zisk pramení z bývalých státních podniků často postavených pod vedením Stalina“) a trestu se jim nikdy nedostalo. Dále Fedorov míní, že ani nejhrošlivější antistalinisté nemohou popřít zásluhy tohoto sovětského vůdce na poli hospodářském. Postavil se do čela zubožené země a musel v ní v krátkém čase vybudovat moderní průmysl schopný obstát v ozbrojeném boji s vyspělejšími státy. Fedorov na okamžik připouští, že se Stalin mohl pokusit implementovat základy tržní ekonomiky a vyčkat, až zapůsobí neviditelná ruka trhu a soukromý sektor začne sám stavět elektrárny a továrny. Pak ale s ironií dodává, že v takovém případě by se dnešní Rusko nacházelo až za Uralem, protože evropská část Sovětského svazu by byla bývala v roce 1941 podle Hitlerova plánu přetvořena v otroka Třetí říše. V závěru článku Fedorov konstatuje: „V oficiální historii má Stalin pověst ‚krvavého tyrana‘ a jakýkoliv pokus o alespoň trochu objektivní pohled na něj je prohlašován za ‚snahu ospravedlnit‘ tuto historickou postavu.“⁹²

---

⁹⁰ „Postiženie Stalina (1/2)“ a „Postiženie Stalina (2/2)“, SU . POL archiv, Sajt echokonferencii Fido političeskoj tematiki, <http://supol.narod.ru/archive/2003/3/SU1858.HTM>, <http://supol.narod.ru/archive/2003/3/SU1859.HTM> (staženo 24. 4. 2012).

⁹¹ Mendelson a Gerber, „Failing the Stalin Test“, 4.

⁹² Jevgenij Fedorov, „Pamjat' o strache ili strach pamjati“, *Rossijskaja Gazeta*, 5. března 2008, <http://www.rg.ru/2008/03/05/fedorov.html> (staženo 29. 4. 2012).

I ruský historik Roj Medveděv se k pozitivnímu vnímání Stalinovy osoby vyjadřuje s pochopením a nevidí v něm natolik alarmující skutečnost jako jeho kolegové na Západě. A to i přesto, že sám od 60. let napsal několik knih kritizujících stalinismus, za což byl v roce 1969 vyloučen z KSSS a opakovaně pronásledován KGB. Ve svém článku *Stalin Lives* z března 2005 naopak Medveděv připomíná uspokojujivé výsledky Stalinovy vlády v rozvoji hospodářství, vědy, kultury a školství. Zdůrazňuje též Stalinův triumf z roku 1945 a následně si pokládá otázku, na co může být Rusko hrdé v roce 2005 – po patnácti letech postkomunismu. Odpovídá si: „Na šokovou terapii, která zničila ekonomiku a odevzdala bohatství země do soukromých, ale jen zřídkačdy čistých rukou? Ani demokracie, ani trhy nejsou viděny většinou Rusů jako absolutní hodnoty, protože nepřinesly prosperitu ani bezpečnost. Jakých vítězství Ruská armáda dosáhla v těchto letech? Nedařilo se jí ani podmanit Čečensko, malou republiku v rámci Ruské federace.“ Podle Medveděva tedy potřebuje Rusko jako mnohonárodnostní stát bez výrazných úspěchů nějakou sjednocující ideu, aby se udrželo pohromadě. V dnešní oblíbenosti sovětského vůdce pak spatřuje především patriotismus, který je jediným nástrojem nezbytné národní jednoty. „Bylo by však chybou pokládat toto veřejné uznávání Stalina za skutečnou touhu po všech aspektech systému, který vytvořil. Oceňování Stalina je pro Rusy spíše způsobem, jak si připomenout dobu velkých činů a snad ještě větších obětí. Vlastenectví v jakékoliv zemi je vždy založeno na takových hodnotách.“⁹³

2.3. Putin vs. Stalin

Odpůrci pozitivního hodnocení Stalina často mezi léty 2000-2008 kritizovali samotný Kreml, který byl viněn ze záměrného zatemňování pravdy vedoucího k růstu popularity tohoto sovětského vůdce. Bylo by nesprávné tvrdit, že za nárůstem Stalinovy oblíbenosti přímo stál Putinův establishment, přesto je ale patrné, že vládnoucí elita k němu velkou měrou přispívala. V této části práce se tedy pokusím vysvětlit, jakými kroky Vladimir Putin prostalinský sentiment rozdmýchával a co jej k tomu vedlo.

---

⁹³ Roy Medvedev, „Stalin Lives“, *Project Syndicate*, 29. března 2005, <http://www.project-syndicate.org/commentary/stalin-lives> (staženo 24. 4. 2012)

2.3.1. Konkrétní činy

Pár měsíců po inauguraci na prezidentský post, v prosinci 2000, zrušil Vladimir Putin státní hymnu schválenou prezidentem Jelcinem. Namísto ní přejal melodii bývalé sovětské hymny z roku 1944 s pozměněným textem, jehož autorem zůstal Sergej Michalkov, jenž psal první verzi ve spolupráci se Stalinem. Jen místo o „nerozdělitelném svazu“ se nyní v písni zpívá o „posvátném ruském státě a svobodné vlasti“. Většina ruské společnosti návrat k sovětské hymně ocenila. Když byli v roce 2006 agenturou VCIOM tázáni, co cítí při jejím poslechu, 56 % respondentů odpovědělo, že „pýchu a obdiv“ a 25 %, že se jim líbí. Pouhá 3 % dotazovaných jí byla iritována a 1 % cítilo stud. Důležitější než samotný text byla ale, zdá se, oblíbená melodie evokující zašlou slávu: když si ve stejném roce respondenti měli vybavit začátek jejích slov, 66 % nebylo schopno citovat správně.⁹⁴

Text původní verze ovšem neupadl v zapomnění: v roce 2008 byl pro rekonstrukci uzavřen vestibul moskevského metra ve stanici Kurská, a když byl po roce znovu otevřen, verš hymny „Vychoval nás Stalin k věrnosti národu, práci i hrdinským činům,“ odstraněný z průčelí roku 1961, byl zpět na svém místě.

Důležitým krokem vedoucím k umírněnějším hodnocením sovětské éry bylo vyhlášení jednotného státního programu „Patriotické výchovy občanů Ruské federace na léta 2001-2005“ na nějž navázaly další dva pokračovací programy pro léta 2006-2010 a 2011-2015. Hlavním realizátorem programu se stalo Ruské státní vojenské historicko-kulturní centrum při Vládě Ruské federace, ale i mnohá ministerstva,⁹⁵ a pro jeho účely byly zřízeny regionální koordinační rady a centra patriotické výchovy, čímž se snaha o naplnění programu dostala i na lokálnější úroveň. Hlavním cílem stanoveným přímo v programu je rozvíjet a zlepšovat systém vlastenecké výchovy občanů, která je jedním z faktorů jednoty národa,⁹⁶ jinými slovy pěstovat loajalitu k vlasti. Program „Patriotické výchovy“ proto silně vybízí k vyučování národní historie se zaměřením na její úspěchy – především vojenské. Konkrétními kroky jsou pak

---

⁹⁴ „Russian state symbols: Knowledge & Feelings“, VCIOM, <http://wciom.com/index.php?id=61&uid=323> (staženo 1. 5. 2012). Průzkum provedla agentura VCIOM, u výsledků není uvedeno, v jakých dnech a na jakém vzorku respondentů proběhl.

⁹⁵ Ministerstvo školství a vědy Ruské federace, Ministerstvo kultury, Ministerstvo sportu, cestovního ruchu a mládeže a Ministerstvo obrany.

⁹⁶ „Gosudarstvennaja programma Patriotičeskoje vospitanie graždan Rossijskoj Federacii na 2011-2015 gody“, Federalnoje archivnoje agenstvo Rosarchiv, http://archives.ru/programs/patriot_2015.shtml (staženo 10. 5. 2012).

například exkurze na bitevní pole druhé světové války, často vedené válečnými veterány, kteří dávají mladým lidem lekce o velkých obětech položených na oltář vlasti.⁹⁷

Zajímavý je pak také pohled na Stalinovu éru ve výuce na středních školách. Hodiny dějepisu jsou na jednu stranu příležitostí, aby byl mladým lidem podán objektivní výklad historie jejich země. Je to ale také mocná zbraň v boji o formování státní a národní identity. Až do roku 2003 byla nejoblíbenější učebnicí dějepisu kniha Igora Dolutského, text oceňovaný pro důkladné a pečlivé rozebrání Stalinových represí a kritiku industrializace (vedoucí dle autora ke katastrofickému vyčerpání bohatství SSSR) i dalších, jinde vyzdvihovaných aspektů. Dolutskij radí čtenáři, aby namísto přemýšlení o pro a proti stalinského režimu spíše došel k závěru, že to byla nejhorší z možných variant politického a společenského vývoje. V závěru knihy je kapitola kritizující vládu Putina a její snahy o návrat do minulosti. Tato učebnice byla v listopadu 2003 stažena ze škol.

Oficiálním favoritem doporučovaným středním školám se stal Nikita Zagladin, doktor historických věd a profesor na Institutu světové ekonomiky a mezinárodních vztahů na Ruské akademii věd. Jeho učebnice se i přes zmínky teroru, lidských obětí a omezených osobních svobod ucelené kritice Stalina vyhýbá, naopak velká část textu je věnována úspěchům a výdobytkům sovětské správy, která dokázala ze země zdevastované dvěma válkami udělat velmoc. Kniha chválí veškeré sovětské vedení, takže například Gorbačovovi je přisouzen kredit za ukončení studené války. V závěru učebnice autor shrnuje, že na úspěšný sovětský model navázal nový program modernizace založený na tržní demokracii a integraci do světového hospodářského systému. Ruský vliv a jeho pozice na mezinárodním poli prý zůstává vysoká, a i přes chaotické období rozpadu SSSR vidí svět v Ruské federaci jedno z center stability.⁹⁸

Putinovy zásahy do formování národní paměti tak mají konkrétní dopad: mladí lidé obtížněji získávají úplné informace o éře Josifa Stalina.⁹⁹ Kremlem prosazovaná

---

⁹⁷ Douglas W. Blum, „Official Patriotism in Russia“, *PONARS Policy Memo* č. 420 (prosinec 2006): 2-4.

⁹⁸ Důkladná analýza Dolutského i Zagladinovy učebnice viz. Sherlock, *Historical narratives*, 168-176.

⁹⁹ Když se Mendelsonová a Gerber svých respondentů tázali, kde získávají informace o Stalinově éře, většina mladých Rusů jako první zmínila televizi, pak školu a knihy, rodiče a vládu. Mendelson a Gerber, „Failing the Stalin Test“, 7.

Zagladinova učebnice záměrným přecházením pravd o represivní povaze sovětského systému zkresluje jeho obraz v očích dospívajících lidí.¹⁰⁰

Ruská média mají v zemi velmi specifické postavení. Většina z nich je totiž ovládána Kremlem, takže svobodný mediální prostor je v zemi značně omezený.¹⁰¹ Proto by takové články o Stalinovi, jaké byly zmíněny v předchozí kapitole, bez souhlasu vlády mohly těžko vycházet. V Ruské federaci má televize důležitější postavení než tisk. Je populárnější, má mnohem širší dosah a jako pasivní médium může mít i silnější vliv. V roce 2005 byl spuštěn nový celonárodní televizní kanál „Zvezda“ (Hvězda) provozovaný ruským ministerstvem obrany. Tato stanice vysílá filmy, dokumenty, pořady o ruské armádě a přenosy z jejích veřejných akcí, talk shows, populárně naučné programy, publicistiku, pořady pro děti atp. a ve znaku má rudou pěticipou hvězdu. Jedná se o státní vlastenecký kanál, jehož hlavní cíl stanovil tehdejší ministr obrany Sergej Ivanov¹⁰² jako snahu dát nový zvuk slovu patriotismus. Během zahajovací ceremonie bylo zdůrazněno, že tato televize bude sloužit jako zbraň v boji se Západem, který dělá vše pro to, aby zlehčil ruské vítězství. Podle Andrzeje Nowaka je právě spuštění takového „vojensko-vlasteneckého televizního kanálu jednou z metod zasahování státní moci do příprav historické syntézy“.¹⁰³

Jako další signál se může zdát Putinovo udělení státního vyznamenání maršálovi sovětské armády Dimitriji Jazovovi. Tento muž mimo jiné velel mezi roky 1979-1980 Střední skupině vojsk umístěné od roku 1968 na území ČSSR a na konci 80. let zastával post ministra obrany. Proslul také svým útokem na Dimitrije Volkogonova¹⁰⁴ po zveřejnění jeho knihy kritizující Stalina. Jazov byl jako účastník srpnového puče roku 1991 Gorbačovem odvolán a za Jelcina posléze na 18 měsíců uvězněn. Tím, že tomuto muži udělil prezident Putin čestné vyznamenání, nejen jako by zasadil úder vzpomínce na srpen 1991, ale také nepřímo podpořil Jazovovo pojetí stalinismu, zveřejněné

---

¹⁰⁰ Na tomto místě je zajímavé zmínit výsledek průzkumu veřejného mínění z října roku 2007, ve kterém byli respondenti otevřenou otázkou tázáni, co se dělo v Sovětském svazu v roce 1937. Že to byl rok stalinistických represí mezi respondenty ve věku 18-24 let uvedlo jen 23 %. V kategoriích nad 35 let tuto skutečnost uvedla vždy více jak polovina dotázaných. („Stalin: tiran ili geroj?“, VCIOM, <http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=9770>, staženo 4. 5. 2012. Průzkum provedla agentura VCIOM ve dnech 6. -7. 10. 2007 mezi 1 600 respondenty ze 153 sídelních útvarů ve 46 oblastech, krajích a republikách Ruské federace.)

¹⁰¹ „Press in Russia.“

¹⁰² Dnešní Vedoucí administrativy prezidenta Ruské federace.

¹⁰³ Nowak, *Impérium a ti druzí*, 70.

¹⁰⁴ Vysoko postavený člen komunistické strany věřící idejím leninismu, po kolapsu SSSR Jelcinův poradce v otázkách obrany státu.

v dlouhém článku pár měsíců po udílení metálů, nicméně známé již od dob konfrontací s Volkogonovem.¹⁰⁵

I následující kroky prezidenta Putina vyvolaly na Západě přinejmenším rozpaky: v dubnu 2005 Vladimir Putin zaskočil svět, když ve svém projevu před Federálním shromážděním prohlásil, že rozpad Sovětského svazu byl největší geopolitickou katastrofou 20. století.¹⁰⁶ Dále Putin odmítl kritizovat regionální a místní skupiny, často vedené komunisty, za jejich snahu budovat sochy a pomníky velkému vůdci¹⁰⁷ a ani nevystoupil proti navrácení sochy Felixe Dzeržinského, zakladatele obávané státní tajné policie Čeky, na Lubjanské náměstí před budovu, kde probíhalo vyšetřování a trýznění vězňů (na stejném náměstí paradoxně stojí i památník obětem gulagů vybudovaný roku 1990 z iniciativy organizace Memorial).¹⁰⁸ V roce 2004 Putin také nechal zastavit vyšetřování katyňského masakru. Výročí šedesáti let od konce druhé světové války bylo v roce 2005 oslaveno s náležitou pompou a tvář „největšího velitele všech dob“ shlížela bez protestu vlády (i když ani ne s jejím otevřeným souhlasem) na Ruskou federaci ze všech stran.

A pro ty, kdo se chtějí dozvědět o minulosti země více, je to čím dál obtížnější. Archivy otevřené po rozpadu SSSR se na přelomu tisíciletí staly méně přístupné a ty nejvýznamnější – Archiv prezidenta RF a Archiv KGB – jsou otevřeny pouze pro několik „vyvolených“ ruských historiků. Badatel, který by chtěl studovat prameny například v moskevském Archivu zahraniční politiky, musí čelit mnohým překážkám, jakými jsou například dlouho trvající vystavení písemného povolení přístupu do archivu, omezený počet zapůjčených archiválií či nemožnost výběru konkrétních dokumentů – ten je v kompetenci pracovníků archivu, kteří zohledňují historikem studované téma. Navíc zahraniční výzkumník v tomto archivu může studovat pouze materiály týkající se vztahů s jeho zemí. Podobná omezení pro badatele existovala již v 90. letech, nicméně na počátku nového století se situace ještě zhoršila, přičemž došlo i k novému znepřístupnění některých svazků. Nutno ovšem podotknout, že některé

---

¹⁰⁵ Sherlock, *Historical narratives*, 164.

¹⁰⁶ „Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation“, Official Site of President of Russia, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2005/04/25/2031_type70029type82912_87086.shtml (staženo 1. 5. 2012).

¹⁰⁷ Sherlock, *Historical narratives*, 163.

¹⁰⁸ Více o navrácení sochy na její původní místo viz. Nancy Adler, „The Future of the Soviet past Remains Unpredictable: The Resurrection of Stalinist Symbols Amidst the Exhumation of Mass Graves,“ *Europe-Asia Studies* 57, č. 8 (prosinec 2005): 1095-1096.

archiválie týkající se zahraniční politiky z období Stalinovy vlády byly odtajněny.¹⁰⁹ Bádání v ruských archivech se pro historiky ale i tak stalo za Putinovy vlády ještě obtížnější.¹¹⁰

2.3.2. Pohnutky

Jak už bylo zmíněno, Putin se zavázal probudit v obyvatelích Ruské federace vlastenecké cítění a patriotismus, aby docílil národní soudržnosti a mobilizace, nezbytných pro úspěšné budování státu. V programu „Patriotického vzdělávání občanů RF“ je přímo stanoveno, že „předpokládaným konečným výsledkem programu je pozitivní nárůst patriotismu v zemi, zvýšení společenské a pracovní aktivity občanů, zejména mládeže, jejich příspěvek k rozvoji hlavních oblastí života a činnosti společnosti a státu, překonání extremistických projevů jednotlivých skupin občanů a jiných negativních jevů, oživení duchovnosti, sociálně-ekonomická a politická stabilita a posílení národní bezpečnosti.“¹¹¹ Douglas W. Blum tvrdí, že patriotismus měl být vnímán jako nedílná součást vybudování koherentního a sebevědomého Ruska.¹¹²

Ruská historička Nina Chruščovová, pravnučka Nikity Chruščova a kritička obnovy Stalinova kultu, připouští, že rozpad Sovětského svazu s sebou přinesl ztrátu národní identity. Posedlost stalinismem přítomná v Rusku v prvních letech nového tisíciletí (a její schválení putinismem) byla dle jejího názoru odrazem postsocialistického zoufalství: „Ruští lidé a jejich vůdci měli hlubokou potřebu cítit lepší mínění o své zemi i o sobě samých.“¹¹³

Jak vyplývá z průzkumů veřejného mínění, Stalin se ocitl v pozici jedné z nejvýznamnějších osobností ruských dějin. A pokud se Putin snažil posílit národní sebevědomí, nebylo v jeho zájmu hlásat o něm nic špatného. Není totiž v zájmu národa myslet na hříchy minulosti, a proto byly tyto skutečnosti raději zatlačovány do pozadí. Pro některé Rusy, včetně liberálů, bylo negativní hodnocení sovětské éry přímo

---

¹⁰⁹ Natalia I. Yegorova, „Russian Archives: Prospects for Cold War Studies“, *Cold War History* 6, č. 4 (listopad 2006): 544.

¹¹⁰ Vít Smetana, „Citlivá páteř. Politické dějiny v podmínkách společenských proměn a metodologických debat uplynulých desetiletí“, in *Historie prožité minulosti: K šedesátinám Oldřicha Tůmy*, ed. Jiří Kocian, Milan Otáhal a Miroslav Vaněk (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010): 361-363.

¹¹¹ „Gosudarstvennaja programma.“

¹¹² Blum, „Official patriotism“, 2.

¹¹³ Khrushcheva, „Rehabilitating Stalin“, 69.

nezodpovědným a nevlasteneckým „masochismem“.¹¹⁴ Ruská vláda si byla dobře vědoma tohoto postoje, a proto postupovala v hodnocení takových věcí obezřetně. Nikolaj Petrov z *Carnegie Moscow Center* se v souvislosti s výše zmiňovaným oceněním Jazova pro Rádio Svobodná Evropa vyjádřil, že Putin se snaží sjednotit společnost vyléčením jejích jizev a že by tyto jeho kroky měly být viděny pozitivně.¹¹⁵

Nicméně mnoho západních odborníků na situaci v Rusku (a také jejich protikremelských ruských kolegů) se domnívá, že Putinovým jediným motivem nebyl pouze záměr vytvořit iluzi národní jednoty a prohloubit patriotismus. Podle Thomase Sherlocka docházelo ze strany vládnoucí elity k manipulaci minulosti pro její vlastní potřeby.¹¹⁶

Jedním z důvodů může být Putinova komunistická minulost. Diskreditací sovětské éry by diskreditoval sám sebe i spoustu svých věrných, již stáli na vysokých postech ve státní správě. V zájmu bývalých komunistů nebylo odkrývání temných stránek minulého režimu, ublížili by tím sami sobě a podkopávali by svoji „image“ nositelů reform, i když nebyli za zločiny zodpovědni osobně.¹¹⁷

Mezi kritiky Vladimira Putina ale převládá ten názor, že Putinovou nejsilnější motivací pro přiživení nostalgie po Stalinovi bylo ospravedlnění vlastního autoritativního řízení země. Jeho administrativa využívala některých praktik známých z historie, jakými jsou například potlačování opozice, zasahování státu do řízení důležitých ekonomických odvětví, omezování pluralitního prostředí a nevyvážená dělba moci, rozšiřování sfér vlivu Ruska ve světě, zakládání spolků mládeže, manipulace médií a další.

Nejdůležitější z nich je osekávání demokracie v zemi. Alexej Levinson, sociolog a badatel z Levada-Center, vysvětluje, jak byl obraz Stalina vládnoucí elitou v tomto směru zneužíván. I přes demokratickou ústavu skutečná moc v Rusku netkvěla v zákonech a demokratických institucích, jakými jsou parlament, stranický systém a demokratické volby, ale veškerá moc byla soustředěna do rukou osoby vůdce, jenž těžil

---

¹¹⁴ Adler, „The Future of the Soviet past“, 1111-1113, Sherlock, *Historical narratives*, 159, Applebaum, *Gulag*, 565-571.

¹¹⁵ Valentinas Mite, „Russia: Putin Awards Soviet Official Who Tried To Topple Gorbachev“, *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 18. listopadu 2004, <http://www.rferl.org/content/article/1055948.html> (staženo 1. 5. 2012).

¹¹⁶ Sherlock, *Historical narratives*, 149.

¹¹⁷ Appelbaum, *Gulag*, 571 a Sherlock, *Historical narratives*, 156.

z všeobecné podpory. „V dnešním lidovém vědomí je právě Stalin symbolem tohoto typu vůdcovství.“¹¹⁸ Proto byl pozitivní obraz Stalina vyvoláván. Putin, stejně jako dříve on, díky své „železné ruce“ mohl dovést zemi k prosperitě a mezinárodnímu uznání. A že to nebude provedeno právě na základě demokratických principů, nevdá: lidé, kteří uctívají stalinskou minulost, se budou jen těžko dožadovat plného rozvinutí demokracie a kapitalismu. Tyto hodnoty nejsou jejich prioritou a o to bezpečnější pozici tak bývalý důstojník KGB má.¹¹⁹

Zajímavé je, že tomuto tvrzení je překvapivě nakloněna i relativně velká část ruské populace. Podle Levinsona si celých 16 % veřejnosti myslí, že „vláda zkouší použít kultu Stalina, aby ospravedlnila své zneužívání moci“.¹²⁰

Polský historik Andrzej Nowak dává přístup Putinovy administrativy do souvislosti s expanzionistickou minulostí Ruska a zaměřuje se na ideové cíle, kterým zasahování vlády do současného výkladu Stalinova odkazu slouží. Dochází k závěru, že obhajoba Stalina ruskou odbornou veřejností a politickou garniturou může mít nebezpečné důsledky na geopolitickém poli. Obrana Stalinovy politiky totiž interpretuje jeho zásahy ve východní Evropě a na Kavkaze jako spravedlivé: tyto oblasti byly vždy *okrajnami* Ruského impéria a to, že v nich Stalin prosadil sovětský vliv, tak bylo v tomto pojetí naprosto v pořádku. Nowak se tedy obává, aby tato rétorika nesloužila jako předpoklad pro expanzi ruského státu vykládanou jako spravedlivá reconquista.¹²¹

2.3.3. Výsledky

Průzkumy veřejného mínění ukazují, že obdiv ke Stalinovi mezi mladými lidmi během prezidentství Vladimira Putina narůstal. V letech 2003 a 2004 13 % respondentů

---

¹¹⁸ Alexei Levinson, „Uses and abuses of Stalin's image“, *Open Democracy*, 25. března 2010, <http://www.opendemocracy.net/od-russia/alexei-levinson/uses-and-abuses-of-stalin%E2%80%99s-image> (staženo 20. 11. 2011). Stejný názor vyjadřuje ve výše zmíněném článku „Čem Stalin živ?“ i zakladatel organizace Memorial Arsenij Roginskij.

¹¹⁹ Anne Applebaum, „The sinister resurrection of Stalin“ *The Telegraph*, 29. prosince 2008, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/4015983/The-sinister-resurrection-of-Stalin.html> (staženo 5. 5. 2012).

¹²⁰ Levinson, „Uses and abuses.“

¹²¹ Nowak, *Impérium a ti druzí*, 93-95.

pod 30 let řeklo, že by určitě nebo pravděpodobně volilo Stalina, pokud by kandidoval na prezidentský post. V roce 2005 takto odpovědělo již téměř 19 %.¹²²

Že Putinova rétorika zaznamenala úspěch, potvrzuje i srovnávací průzkum veřejného mínění agentury VCIOM, který proběhl poprvé v roce 1998 a podruhé – se stejnými otázkami – v roce 2008. Celkem 1 600 respondentů odpovídalo na otevřenou otázku: „Co byste nazvali nejznamenitější událostí 20. století?“ V roce 1998 se největším úspěchem s téměř 25 % hlasů zdál let Jurije Gagarina do vesmíru, na druhém místě s 13,5 % skončila Velká vlastenecká válka a na třetím Říjnová revoluce, která dostala 9 % hlasů. O deset let později, na sklonku Putinova prvního úřadování v prezidentském křesle, již byla na prvním místě Velká vlastenecká válka (16,4 %) a až za ní Gagarin (12,7 %), VŘSR získala jen 4 %. Rozpad Sovětského svazu získal v obou případech necelá 3 % hlasů a žádná jiná mezinárodní událost nebyla s větším počtem hlasů zastoupena.¹²³

Když na konci Jelcinovy éry, v lednu 1999, lidé odpovídali v průzkumu agentury FOM na pokyn „Z uvedených představitelů Ruska vyberte toho, za jehož vlády se podle Vašeho mínění obyčejným lidem žilo nejlépe“, vybralo 54 % dotazovaných Leonida Brežněva. Stalin a Andropov získali shodně 8 %, ostatní vůdci pak ještě méně (Jelcin 1 %).¹²⁴ Již v roce 2003 ale v jiném průzkumu odpověděli respondenti na otázku „Kterého z politiků, již stáli v čele našeho státu ve 20. století, byste nazvali vynikajícím?“ takto: za prezidentem Putinem (26 %; pozoruhodné je, že Putin stál v čele Ruské federace až od počátku 21. století) skončil s přesvědčivými 19 % Josif Vissarionovič Stalin. Následoval bolševiky zavražděný car Mikuláš II. (12 %) a Vladimír Iljič Lenin (10 %). Gorbačov a Andropov měli po 5 % a až za nimi se umístil se 4 % Brežněv. Boris Jelcin získal opět pouhé 1 % hlasů.¹²⁵

---

¹²² Mendelson a Gerber, „Failing the Stalin Test“, 5. Průzkum byl proveden Analytickým centrem Levada, v lednu 2003 a červenci 2004 mezi 4 700 respondenty a v červnu 2005 mezi 2 000 respondenty.

¹²³ „Glavnyje sobytija dvatcatogo veka.“ Průzkum provedla agentura VCIOM ve dnech 12. -13. 6. 2008 mezi 1 600 respondenty ze 140 sídelních útvarů ve 42 oblastech, krajích a republikách Ruské federace.

¹²⁴ „Iz perečislennyh rukovoditelej Rossii ukažite togo, pri kotorom, po vašemu mneniju, prostym ljud'am žilos lučše vsego?“, FOM, <http://bd.fom.ru/report/map/t8046322> (staženo 11. 5. 2012). Průzkum provedla agentura FOM dne 16. ledna 1999 mezi 1 500 respondenty.

¹²⁵ „I snova o Staline“, VCIOM, <http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=140> (staženo 2. 5. 2012). Průzkum provedla agentura VCIOM ve dnech 22. -27. 2. 2003 mezi 1000 respondenty v Petrohradu.

V roce 2005 také 56 % respondentů Analytického centra Levada ve věku 16-29 let souhlasilo s výrokem, že Stalin udělal pro zemi více dobrého než špatného.¹²⁶ Na počátku druhé kapitoly jsem uvedla, že s tímto tvrzením v roce 2003 souhlasilo 36 % dotazovaných, ovšem je nutné brát na zřetel, že tyto dva průzkumy byly prováděny různými agenturami a že v roce 2005 se průzkum týkal pouze mladých lidí. Na základě všech výše zmíněných výsledků lze přesto prohlásit, že nárůst pozitivního vnímání Stalina mezi obyvateli Ruské federace během prezidentství Vladimira Putina je nesporný.

Závěr

Cílem této práce bylo odhalit příčiny pozitivních interpretací Stalina v Rusku mezi léty 2000-2008. Po provedené analýze můžeme shrnout, že tento fenomén úzce souvisí se stavem země po rozpadu Sovětského svazu. Komplikovaná ekonomická a sociální situace, do které byla Ruská federace uvrhnuta, determinovala jeho následující vývoj.

Prezident Boris Jelcin neuspěl v úsilí o transformaci k demokratickému režimu. Na svůj post nastoupil jako první prezident země, která liberální demokracii nikdy nepoznala. Po desetiletích stagnace a posléze degradace životní úrovně v Sovětském svazu měla počátkem devadesátých let přijít obnova, tak jak se tomu stalo ve většině evropských postkomunistických zemí. Obyvatelstvo očekávající růst životní úrovně bylo vládnoucí elitou v čele s Jelcinem zklamáno. Namísto úspěšné transformace procházela země obdobím chaosu. Na konci devadesátých let se Rusko nacházelo v hluboké krizi a mezi jeho obyvateli sílila nedůvěra k demokratickým procesům a novému systému. Neúspěch transformace přivedl ruskou společnost k relativizaci demokratických hodnot. Převládl pocit, že se minulý režim dokázal lépe postarat o blaho své populace.

Důsledkem bylo posílení sentimentu nostalgie po dobách Sovětského svazu. Nejvýrazněji se tento fenomén projevil v případě hodnocení osobnosti Josifa Stalina, kterého lze označit za nejvýznamnějšího vůdce SSSR. Jak ukazují průzkumy veřejného

---

¹²⁶ Mendelson a Gerber, „Failing the Stalin Test“, 4. Průzkum provedlo analytické centrum Levada v červnu 2005 mezi 2000 respondenty ve věku 16-29 let.

mínění, hlavním faktorem ovlivňujícím zesilující kladné hodnocení Stalina ve sledovaném období byl fakt, že dovedl Sovětský svaz k vítězství ve druhé světové válce. Jeho vláda byla také ztotožňována se stabilitou a pořádkem, který lidé právě během Jelcinova prezidentství silně postrádali. Stalinova doba se v lidové paměti stala obdobím prestiže a výjimečných úspěchů na poli ekonomické modernizace i vědy. To vedlo ke snižování významu zločinů, ke kterým za Stalina došlo, a k přesvědčení, že tento vůdce vykonal pro Sovětský svaz více dobrého než špatného. V konečném důsledku se tedy pozitivní náhled na Stalina stupňoval.

Částečná národní amnézie byla podporovaná též některými interpretacemi akademické obce. Analýzy ruských historiků oslavující tohoto sovětského vůdce se objevovaly v odborných publikacích i celonárodních novinách. Zdůrazňována byla Stalinova role v druhé světové válce a jeho celkový přínos zemi, jež dle těchto interpretací pod jeho vedením vzkvétala. Ti z autorů, kteří připustili existenci institucionalizovaného teroru, jej pak ve svých publikacích obhajovali jako nezbytný pro úspěšnou průmyslovou transformaci státu, nebo jej přisuzovali vnějším historickým okolnostem. Poukazování na stinné stránky jeho vlády bylo těmito historiky označováno za pošpiňování národních dějin.

Pozitivní vnímání Stalina zesílilo díky konkrétním krokům Jelcinova nástupce Vladimira Putina, jenž Stalinův odkaz využíval pro své účely. Mezi ty přiznané se řadí budování národní identity a soudržnosti nezbytných pro modernizaci a stabilitu země. Komentáře proti-kremelských analytiků zmiňují ale jako hlavní motiv především ospravedlnění vlastních autoritativních sklonů. Pozitivní vnímání Stalina podle nich usnadňuje akceptaci Putinova systému, protože za obojím stojí touha po silné vládě, která na rozdíl od vlády slabé dokáže v zemi zajistit pořádek a posílit její prestiž. Jedním z přímých důsledků přístupu Putinovy administrativy pak bylo ztížení přístupu k úplným a objektivním informacím, což nadále prostalinský sentiment prohlubovalo.

Trend směřující ke zmenšování významu Stalinových zločinů a zdůrazňování jeho úspěchů byl tedy umožněn souhlasem vlády i části obyvatelstva. Ač taková podpora nemusí být založena na nedemokratickém smýšlení, může mít nedemokratické následky: touha po demokracii a dodržování základních lidských práv může jen těžko koexistovat s kladným hodnocením Stalinovy vlády.

Summary

After the collapse of the USSR, the Soviet archives were opened and the Russian people had the opportunity to objectively reflect on the country's history; thus the Soviet past was effectively discarded. At the beginning of the new millennium, however, a nostalgia for Soviet times was on its rise in Russian society. This sentiment was most strongly reflected in the surprising positive evaluation of the toughest Soviet leader, Joseph Stalin. This Bachelor thesis aims to reveal the roots of the positive interpretations of Stalin in Russia under Putin's first presidency, between the years 2000-2008.

The spread of nostalgia for the communist era was due to a failed post-communist transformation during the 1990's. President Boris Yeltsin took charge of this task with determination, but the results were far from satisfactory. His administration was marked by economic decline, loss of international prestige and an overall chaotic situation in the country. For this reason, society became distrustful of the democratic process and gradually began to embrace the belief that the previous system was ultimately a better choice. Since Stalin was undoubtedly the most important leader of the Soviet Union, the perception of his personality underwent the biggest transformation.

According to opinion polls from this period, Stalin has been particularly appreciated due to his role in leading the country to victory in the Second World War (known in Russia as the Great Patriotic War, which corresponds to the narrowed Russian version of this conflict between 1941-1945). Stalin is also seen as the architect of industrial modernization, which enabled the country to become one of the leading economies in the world. This economic growth was related to a rise in living standards, stability, and order in the country. Stalin is perceived by inhabitants of the Russian Federation as a successful leader who transformed the Soviet Union into one of the world's two superpowers. In this context, errors committed by Stalin (the Great Terror, mass murders), have been marginalized.

Publications by leading Russian historians defend Stalin and condemn criticism of his era as deliberate denigrations of the country's history, thus contributing to the society's collective amnesia. Their interpretations explain Stalin's „misconducts“ either as actions necessary for the successful transformation of the country into an

industrial power, or as the direct consequences of historical circumstances. These simplified interpretations have been published in many books and newspapers nationwide and have undoubtedly influenced the formation of national memory.

Stalin's rise in popularity is also closely associated with several specific measures taken by Vladimir Putin, who succeeded to the presidential post after Yeltsin in 2000. According to anti-Kremlin analysts Putin used this sentiment for his own purposes, as a guise for building the patriotism necessary to achieve national unity and modernization. According to these analyses, he did so mainly to justify his own authoritarian tendencies. This positive perception of Stalin facilitates the acceptance of Putin's system because both are based upon strong government. A direct consequence of the Putin administration's approach was difficulty accessing objective information on the topic, which contributed to a deepening of pro-Stalin sentiments.

The trend towards a decreasing emphasis on Stalin's crimes and the highlighting of his achievements was made possible by the consent of both the Government and the people. The problem is that it stands in the way of Russia's path to democracy. The desire for democratic values can hardly coexist with a positive assessment of Stalin's government.

Seznam použitých pramenů a literatury

Primární zdroje:

Boris Jelcin. *Prezidentský maraton*. Praha: nakl. Michal Zítka – Otakar II., 2000.

Vladimir Putin. Interview vedli N. Gevorkjan, A. Kolesnikov, N. Timakova. *Putin: z první ruky*. Praha: Práh, 2000.

Vladimir Putin, projev přednesený 30. 12. 1999, „Rossija na rubeže tysjačletija“, <http://www.rg.ru/Prilog/vvd/1231/10.htm> (staženo 28. 4. 2012).

Vladimir Putin, projev přednesený 25. května 2005 před Národním shromážděním, „Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation“, Official Site of President of Russia, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2005/04/25/2031_type70029type82912_87086.shtml (staženo 1. 5. 2012).

„Gosudarstvennaja programma Patriotičeskoje vospitanie graždan Rossijskoj Federacii na 2011-2015 gody“, Federalnoje archivnoje agenstvo Rosarchiv, http://archives.ru/programs/patriot_2015.shtml (staženo 10. 5. 2012).

Průzkumy veřejného mínění:

FOM. „Stalin – sled v istorii.“ <http://bd.fom.ru/report/map/of030806> (staženo 4. 5. 2012).

FOM. „Graždane Rossii vsje bolše sožalejut o raspade SSSR.“ <http://bd.fom.ru/report/map/of19990403> (staženo 12. 5. 2012).

FOM. „Iz perečislennych rukovoditelej Rossii ukažite togo, pri kotorom, po vašemu mneniju, prostym ljud'am žilos lučše vsego?“ <http://bd.fom.ru/report/map/t8046322> (staženo 11. 5. 2012).

VCIOM. „Glavnyje sobytija dvatcatogo veka.“ <http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=10879> (staženo 2. 5. 2012).

VCIOM. „I snova o Staline.“ <http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=140> (staženo 2. 5. 2012).

VCIOM. „K godovščině avgustovskich sobytij 1991 g.“
<http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=65> (staženo 7. 5. 2012).

VCIOM. „O roli Stalina: istorija i sovremennost’.“
<http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=1112> (staženo 4. 5. 2012).

VCIOM. „Prezidentskije vybory. Čečnja.“ <http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=491>
(staženo 11. 5. 2012).

VCIOM. „Russian state symbols: Knowledge & Feelings.“
<http://wciom.com/index.php?id=61&uid=323> (staženo 1. 5. 2012).

VCIOM. „Stalin i jeho rol v rossijskoj istorii.“
<http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=139> (staženo 26. 4. 2012).

VCIOM. „Stalin: tiran ili geroj?“ <http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=9770> (staženo 4. 5. 2012).

Odborná literatura:

Adler, Nanci. "The Future of the Soviet past Remains Unpredictable: The Resurrection of Stalinist Symbols Amidst the Exhumation of Mass Graves." *Europe-Asia Studies* 57, č. 8 (prosinec 2005): 1093-1119.

Applebaum, Anne. *Gulag: a history*. New York: Anchor Books, 2004.

Barsenkov, Alexander. „Should We Fear The Past?“ *Russia in Global Affairs* č. 2 (2010): 125-139.

Blum, Douglas W. „Official Patriotism in Russia.“ *PONARS Policy Memo* č. 420 (prosinec 2006).

Desai, Padma. „Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin.“ *Journal of Economic Perspectives* 19, č. 1 (zima 2005): 87-106.

Douglas W. Blum, „Official Patriotism in Russia“, *PONARS Policy Memo* č. 420 (prosinec 2006): 1-5.

Harrison, Mark. „Soviet Economic Growth Since 1928: The Alternative Statistics of G. I. Khanin.“ *Europe-Asia Studies* 45, č. 1 (1993): 141-167.

Herspring, Dale R. ed. *Russia: past imperfect, future uncertain*. Lanham: Rowman and Littlefield, c2007.

Kagarlitsky, Boris. *Russia under Yeltsin and Putin. Neo-liberal Autocracy*. London: Pluto Press, 2002.

Khrushcheva, Nina. „Rehabilitating Stalin.“ *World Policy Journal* 22, č. 2 (léto 2005): 67-73.

Kocian, Jiří, Milan Otáhal a Miroslav Vaněk, eds. *Historie prožité minulosti: K šedesátinám Oldřicha Tušy*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010.

Kotyk, Václav. *Vztahy centra a regionů Ruské federace*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1998.

Litera, Bohuslav a kol. *Formování stalinského mocenského systému: K problému tzv. sebeustrukce bolševiků 1928-1939*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2003.

Litera, Bohuslav et al., eds. *Vzájemné vztahy postsovětských republik*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1998.

Medvedev, Roy. *Post-Soviet Russia: a journey through the Yeltsin era*. New York: Columbia University Press, c2000.

Mendelson, Sarah E. a Theodore P. Gerber. "Failing the Stalin Test: Russians and Their Dictator." *Foreign Affairs* 85, č. 1 (leden/únor 2006): 2-8.

Naročnickaja, Natalia. *Rusko a jeho místo ve světě: za co a s kým jsme bojovali*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2006.

Nowak, Andrzej. *Impérium a ti druzí: Rusko, Polsko a moderní dějiny východní Evropy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.

Sakwa, Richard. *Putin: Russia's Choice*. T & F Books UK, 2009, Kindle edition.

Sherlock, Thomas D. *Historical narratives in the Soviet Union and post-Soviet Russia destroying the settled past, creating an uncertain future*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.

Shevtsova, Lilia F. *Putin's Russia*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, c2005.

Shevtsova, Lilia F. *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1999.

Sommer, Tomasz a Marek J. Chodakiewicz. „Average Joe. The Return of Stalin Apologists.“ *World Affairs* (leden/únor 2011): 75-82.

Vendina, Olga I., Vitaliy S. Belozarov a Andrew Gustafson. „The Wars in Chechnya and Their Effects on Neighboring Regions.“ *Eurasian Geography and Economics* 48, č. 2 (2007): 178-201.

Vykoukal, Jiří, Bohuslav Litera a Miroslav Tejchman. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha: Libri, 2000.

Yegorova, Natalia I. „Russian Archives: Prospects for Cold War Studies.“ *Cold War History* 6, č. 4 (listopad 2006): 543-548.

Internetové zdroje:

Applebaum, Anne. „The sinister resurrection of Stalin.“ *The Telegraph*, 29. prosince 2008, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/4015983/The-sinister-resurrection-of-Stalin.html> (staženo 5. 5. 2012).

BBC. „The press in Russia.“ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4315129.stm> (staženo 28. 4. 2012).

Blomfield, Adrian. „Could Josef Stalin be made a saint?“ *The Telegraph*, 22. července 2008, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/2445683/Could-Josef-Stalin-be-made-a-saint.html> (staženo 21. 11. 2011).

Electoral Geography. „Russia. Presidential Election, 2000.“

<http://www.electoralgeography.com/en/countries/r/russia/2000-president-elections-russia.html> (staženo 11. 5. 2012).

Fedorov, Jevgenij. „Pamjat' o strache ili strach pamjati“, *Rossijskaja Gazeta*, 5. března 2008, <http://www.rg.ru/2008/03/05/fedorov.html> (staženo 29. 4. 2012).

Gorškov, Michail a Vladimir Petuchov. „Govorit i pokazyvajet narod.“ *Izvestija*, 29. července 2003,

<http://global.factiva.com.ezproxy.is.cuni.cz/redirect/default.aspx?P=sa&an=IZVEST0020030728dz7t00001&cat=a&ep=ASE> (staženo 1. 5. 2012).

Levinson, Alexei. „Uses and abuses of Stalin's image.“ *Open Democracy*, 25. března 2010, <http://www.opendemocracy.net/od-russia/alexei-levinson/uses-and-abuses-of-stalin%E2%80%99s-image> (staženo 20. 11. 2011).

Medvedev, Roy. „Stalin Lives.“ *Project Syndicate*, 29. března 2005,

<http://www.project-syndicate.org/commentary/stalin-lives> (staženo 24. 4. 2012).

Mite, Valentinas. „Russia: Putin Awards Soviet Official Who Tried To Topple Gorbachev.“ *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 18. listopadu 2004,

<http://www.rferl.org/content/article/1055948.html> (staženo 1. 5. 2012).

Naryškina, Anastasija. „Diagnoz - komplkes nepolnocennosti,“ *Izvestija*, 15. listopadu 2003,

<http://global.factiva.com.ezproxy.is.cuni.cz/redirect/default.aspx?P=sa&an=IZVEST0020031114dzbf0000v&cat=a&ep=ASE> (staženo 27. 4. 2012).

Naryškina, Anastasija. „Strana.“ *Izvestija*, 22. prosince 2003,

<http://global.factiva.com.ezproxy.is.cuni.cz/redirect/default.aspx?P=sa&an=IZVEST0020031221dzcm00015&cat=a&ep=ASE> (staženo 1. 5. 2012).

Roginskij, Arsenij. „Čem Stalin živ?“ *Žurnalnyj zal*,

<http://magazines.russ.ru/continent/2008/138/ro12.html> (staženo 28. 4. 2012).

SU . POL archiv, Sajt echokonferencii Fido političeskoj tematiki. „Postiženie Stalina

(1/2)“ a „Postiženie Stalina (2/2).“ <http://supol.narod.ru/archive/2003/3/SU1858.HTM>,

<http://supol.narod.ru/archive/2003/3/SU1859.HTM> (staženo 24. 4. 2012).

Žurnalnyj zal. „Novyje knigi.“ <http://magazines.russ.ru/nz/2011/4/nb31.html> (staženo 11. 5. 2012).